

PAPER DETAILS

TITLE: TÜRK İS HUKUKU İLE ALAKALI İÇTİMAİ HAREKETLER

AUTHORS: Z Fahri FINDIKOGLU

PAGES: 1096-1127

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/96696>

TÜRK İŞ HUKUKU İLE ALÂKALI İÇTİMAÎ HAREKETLER

— İzmirde Türk İşçi Sendikaları Konfederasyonunun
kurulması münasebetiyle —

Prof. Fındıkoğlu Z. Fahri

G İ R İ Ş

Hukuk ve iktisat sosyolojilerinin müşterek meselelerinden biri olarak emek
ve emekçiler organizasyonu — Sendikalizm ve sendika sosyolojisi —
Anket usulünün tatbikatı.

Çok genç olan Türk iş hukuku ve içtimaî politikası, 1952 Eylülünde, başka memleketlerin pek uzun doğuş ve gelişme safhalarından sonra kavuştuğu bir hareket ile dikkatimizi celbetti. Bu hareket 6 Eylül 1952 de İzmirde, son beş senenin mahsulü olan işçi sendikalarımızın birleşerek bir konfederasyon teşkil etmelerinden ibarettir.

Memleket efkârına tanıtmak bakımından matbuatımızın umumî olarak, içtimaî meseleleri günlük neşriyatta bahis mevzuu eden muharrirlerin hususî olarak ihmal ettikleri bu mühim hareket, Türk iş hukukunun tatbikatı ile ve Türk içtimaî siyaseti ile çok yakından alâkadar olan hâdiselerin başlangıç noktasıdır. Bu arada, son senelerin sosyoloji kolları arasında yer alan, hukuk sosyolojisi ile iktisat sosyolojisinin müşterek sınırları arasına giren «Sa'y, çalışma, emek sosyolojisi - Sociologie du travail, Arbeitssoziologie» nin ağırlık merkezini teşkil eden bir problem ile karşılaşırız. Tecrübî usulü, monografik metodları kullanan umumî sosyoloji gibi bu hususî yeni sosyoloji kolu da, iş ve çalışma teşkilâtını işçi, emekçi, işveren organizasyonlarını doğuş halinde tetkik etmek vazifesini üzerine almaktadır. Bazı müelliflerin «Sendikal sosyoloji - Sociologie syndicale» diye de adlandırdıkları bu saha, memlehetimizde hemen hemen hiç ele alınmamıştır. Her ne kadar son çeyrek asır zarfında hukuk siyaseti, içtimaî iktisat politikası problemi olarak, 1936 tarihinden beri de mevzu hukuk meselesi sıfatı ile hukuk ve iktisat neşriyatımıza mal edilmiş yazılarda ve eserlerde bir konu olduğunu gördükse de, alâkalı hareket ve hâdiseleri yerinde müşahade eden fikir mahsullerinden mahrum bulunmaktayız. Halbuki bu nevi mahsuller iş hukuku ve içtimaî siyaset mensuplarının son derece işine yarayacak.

lejislasyon ile reel arasındaki intibak ve inhırafları gösteren objektif tasvirler onların nazari mülâhazalarına şu veya bu istikamette desteklik yapacaktır. Büyük feylesof Aristo'nun ifadesile «umumî» ye kavuşmak isteyen nazariyecî, «hususî» lerin bilgisine vâkıf olmadıkça modern ilmin telâkkilerine yabancı kalacaktır.

Bu maksatlardır ki son on senede bir hayli gelişen iş hukukumuz ile içtimai politikamızı takip ve tedris edenleri «doğuş ve yürüyüş halindeki bir içtimai hâdiseyi tasvir» le karşı karşıya bırakmak istedik. Bu maksatla İktisat Fakültesine bağlı İçtimaiyat Enstitüsünde bir anket tertip edildi. Hukuk ve İktisat Fakültesinin sosyoloji tedrisatını takip edenlere dağıtılan bu anketler, hukukun ve iktisadın bu sahasile alâkalı ilim gençliği tarafından lâıyk olduğu ehemmiyet ile gözönüne alınmaktadır¹. Türk iş hukukunun tatbikatı ile ilişkiliği üç taraftan her birinin — yani işveren, iş alan ile Devlet'in — yürüyüş ve istihale halindeki iş ve çalışma hayatı ile alâkalarını el ile tutulur, müşahhas şekilde tasvir edecek, ilmi usulün bütün taleplerini karşılayacak monografilerin faydasını izaha lüzum görmüyoruz.

1952 senesi başında Türk işçi sendikaları çevresinde kısmen iç, kısmen dış sebeplerin tesiriyle hasıl olan umumî bir Türk İşçi Birliği fikri, sendikalar arasındaki temaslarla olgunlaştıktan, Bursada bir hazırlık toplantısına meydan verdikten sonra İzmirde 6 Eylül 1952 de gerçekleşti. Tarihi olan bu gerçekleşmenin vukubulduğu İzmirin sendika hayatı hakkında yaptığımız anketlerin neticesini bir monografi şekliyle ortaya koymakla, bütün Türk işveren ve işçi sendikalarını derleyecek umumî bir büyük monografiye hazırlık yapacağımızı zannediyoruz.

BİRİNCİ KISIM

İŞ VE İŞÇİ ÇEVRESİ OLARAK İZMİR

Zirai iş ve işçi bakımından, sınaî ve ticarî zaviyeden montakanın tarihi durumu — İş ve işçi hayatında «iktisadî» yi tamamlayan «insanî» unsurun ve içtimai siyaset izlerinin mevcudiyeti meselesi — Bu meselenin inkılâptan sonra zuhuru ve ilk belirtiler — İzmirde işçi matbuatı.

Monografik usulü tarihi bir usul ile nezc ederek hâdisemize tatbik ettiğimiz takdirde İzmirin geçen asır sonundaki iş ve işçi hayatı ile

1) Bu anketlerden tedarik etmek isteyenler, (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İçtimaiyat Enstitüsü) ne müracaat ettikleri takdirde bedelsiz olarak elde edebilirler.

alâkadar olmak icap etmektedir. Osmanlı İmparatorluğunda vilâyetler için hazırlanmış, fakat sonradan İkinci Meşrutiyet devrinde takip olunmamış olan «Salname» lerden de öğrendiğimize göre, İzmir, ötedenberi Türkiyenin belli başlı iş merkezlerinden biridir. İzmir havzasının «*harekâtı ticariye*» sini «cesim bir makine» ye benzeten bir vesikada İzmirin yalnız ticarî bakımdan değil, ziraî ve sınaî noktalar itibarile haiz olduğu ehemmiyet, ibret verici şekilde belirtilmiş bulunuyor². Gerek bu vesikadan, gerek onu tamamlayan diğer benzer kaynaklardan bazı nakiller yapmak, mevzuu aydınlatacaktır.

Eski İzmirin idarî teşkilâtında (Aydın Vilâyeti Şahanesi) adile yâd edildiğini ve bugün Ege bölgesi dediğimiz havzanın Aydın, Manisa, Muğla, Denizli vilâyetlerini de ihtiva ettiği malûmdur. Bu geniş hinterlanda sahip olan dünkü Aydın, yahut bugünkü İzmir Vilâyeti, en başta sahip olduğu bereketli ziraî mahsulleri itibarile ziraî bir havza olarak görülüyor. Tanzimat öncesi devrin timar, ziamet, has sistemi buna inzınam eden Evkaf arazisi rejimi, nihayet Tanzimatla beliren ferdî mülkiyet düzeni bakımından çok karışık bir durum gösteren zengin İzmir bölgesi arazisi binnetice ortaya topraksız ziraî işçi meselesini atmış memleket bölgelerinden biridir. Tanzimat ile başlayan ferdî arazi mülkiyeti, aradan geçen ve bugüne kadar devam eden devre esnasında şüphesiz ferdî mülkiyet lehine bazı neticeler tevhit etmiş bulunmaktadır. «Halkın müsaadattan istifade ederek tefavvuz edebildikleri yerlerde ve alelhusus dağlık ve taşlık mahallerde bağ yetiştirmeğe fevkalâde ikdam gösterdiğini, hattâ amele güruhunun mesailerinden bir kaç kuruş tasarruf edip o suretle bağ yetiştirmeğe gayret ettiğini³», bu yüzden bazan ziraî işçi krizlerinin bile hasıl olduğunu görmekteyiz: «Üç beş sene evveline (ki tarih 1300 - 1884 çevreleridir) gelinceye kadar bağlarda beşer, altışar kuruş ile amele işletmekte olduğu halde şimdi yemviye bir mecidiye ücretle amele bulmak müşkül oluyor. Amele tedarikindeki külfetten ve hususî sarfiyatı külliyyeden kurtulmak için Avrupada müstamel olan bağ sapanlarını istimal ihtiyacı hasıl olmuştur⁴.» Bu suretle «vaktiyle kût-ü lâyemutunu tedarik edemeyen bir çok zürrain elyevm binlerce liralara malikiyet ile zümrei ağniyaya dahil olmaları» mümkün olabilmıştır. Bu

2) Bk. *Cavîr*: Aydın Vilâyeti Salnamesi (1308 H.) bu salname, 1908 den evvelki idarenin ehemmiyetle takip ettiği resmî vilâyet Salnameleri içinde kemiyet ve keyfiyet bakımından çok mühim bir eserdir. Umumiyetle salnameler anonim iken bu Salname bir şahsın eseridir. Adı geçen müellif Cavîr Bey, İzmir Valisi Halil Rifat Paşanın oğlu idi.

3) Bk. Aydın Vilâyeti Salnamesi, 1300, Sf. 218.

4) Bk. Aydın Vilâyeti Salnamesi, 1300, Sf. 219.

pek nikbin görüşün mıntaka ölçüsünde ne nisbette umumî bir değer taşıdığı şüphesiz ayrı bir meseledir. Şimdilik bu tablonun bize, bölgenin zirai mahsullerini istihsale hizmet eden işçi dâvasının ehemmiyetini tanıtmak gibi bir yardımı düşünülebilir. Üç çeyrek asır evvel dikkatli bir müşahidin kaleminden çıkmış olan şu satırları okuyalım: «Vilâyetin ekser cihetlerinde amele azlığından dolayı mevcudun ücuratına edilen zam şu son senelerde dört beş, altı kuruştan sekiz on kuruşa kadar fırlamıştır ki bu tezayüdü ücuratın esbabı esasiyesinden biri evvelleri işsizlikten dolayı diğer vilâyattan gelen amelenin şimdilerde kendi memleketlerinde ziraat için vesaiti lâzimeye bir dereceye kadar malikiyetleri, diğeri de günbegün terakki etmekte olan sanayide ziraatten ziyade miktarda yevmiye almaları kaziyesidir. Buna karşı itti hazı elzem olan tedabirin en müessiri sanayide verilen yevmiyelerin mümkün mertebe tevazün edecek derecede ücuratı ziraiyeye zam ve elyevm ameliyatı ziraiyede usulü kadime sebeбіle mevcut olan meşakkı bedeniye yi alât ve edevatı cedidenin kabul ve tamimi ve islâhatı sairei nafianın itti haz ve tatbiki ile tahfif etmektir⁵.» Bu islâhat araşında muhtelif zirai mahsullerle alâkalı o zaman için yeni olan teknik ilerlemeden istifade fikri önsafda bulunuyor. Bu arada ziraat müfettişi *Bekiyan* isimli bir Ermeni vatandaşın hükûmete verdiği rapordan bahsedilirken (toprak islâhatı) ile «zayıf topraklara muhtaç oldukları mevadın ilâvesi» ni istihdaf edecek bir (toprakça islâhat) e temas edilmekte, toprakça islâhat için de gereken «alâtı ziraiye» yi «hükûmetin tensip edeceği bir ücret mukabilinde icara verecek bir şirketi milliye nin tesisi» ileri sürülmekte, hattâ toprak sahiplerinin organizasyon kurmaları zaruretinden şöylece bahsolunmaktadır: «Ancak bu yoldaki islâhatın tamamıyla kuvveden fiile çıkması Avrupada olduğu gibi vilâyeti celile dahilinde dahi sendika tâbir olunan bir takım ameliyatı teşvikiye i ziraiyenin teşkiline vabestedir⁶.»

Zirai istihsal ile alâkalı içtimaî tabakanın bir nevi zirai işveren sendikaları kurması zaruretini ileri süren, türkçemizde bizim bilgimize göre «sendika» tâbirini ilk defa kullanıldığı bir tarihi âni tesbit eden bu mülâhazalarla alâkalı hâdiseleri günümüze kadar takip eder, üzerinde şimdi duracağımız meseleye bağlamak istersek şu neticeye varırız:

1 — İzmir iktisat havzasının zirai işçi meselesi, aradan geçen zaman içinde yine günün problemleri arasındadır. 1880 de beş kuruştan

5) Bk. *Cavit*, Kz., Sf. 707.

6) Bk. *Cavit*: Kz., Sf. 711-712. Metinde kelime («*şirket*») şeklinde yazılmıştır. Diğer taraftan zirai kooperatifçiliğimizin tarihi ile meşgul olanlar da, bu noktayı alâka ile karşılayacaklardır.

bir mecidiyeye yükselen ziraî işçi ücretinden kurtulmak için Avrupadan getirtilmesi düşünülen (bağ sapanı) yerine bugün, ziraî teknik ilerilemeden İkinci Dünya Harbi sonu hâdiselerinin yardımı ile istihsal ve müstahsil namına temin olunan istifade, ziraat işçisinin ve iş bulma saha ve imkânları meselesine ayrı ve (Sam Amca) hikâyesine meydan verecek bir şöret vermiş bulunuyor.

2 — Üç çeyrek asır evvel müstahsillerin, patron sendikaları kurması hususunda ileri sürülen temenni, Birinci Dünya Harbi arifesinde kısmen, ferdasında hemen hemen tamamen kooperatifleşme sayesinde bir bakıma gerçekleşmiş bulunuyor. Geçen iki seneden beri beş Zira Satış Kooperatifleri Birliği pamuk, zeytinyağı, incir, üzüm mahsullerile alakalı müstahsilleri teşkilâtlandığı malûmdur. Fakat bunun yanında ziraî işçilerin organizasyonuna ait bir hareket mevcut değildir. Küçük sanatkârların, istihsal veya ham madde istihlâki kooperatifleri vücade getirmelerine, sanayi işçilerinin yavaş yavaş zümreleşerek kendi sınıfi henfaatlerini koruma yoluna girmelerine mukabil ziraat işçileri bugün dahi sahipsiz ve teşkilâtsız bulunuyor. Bu hususta XX. ci asrın İzmirli ile XIX. cu asrın İzmirli birbirinden pek farklı değildir.

Filhakika İzmir, bahis mevzuu olan meselede hiç bir resmî veya gayri resmî teşkilâtlanma ihtiyacını karşılamamıştır. Ziraî işçi, yahut topraksızlık veya kifayetsiz toprak yüzünden hinterlandın yakın, uzak yerlerinden şehire veya şehirlere vakit vakit akın eden köylüler dün gibi bugün de mıntakanın problemlerinden birini teşkil ediyor. O kadar ki esas vazifesi muhtelif sanayi işçilerini birleştirmek olan «İş ve İşçi Bulma Kurumu» nun İzmir şubesi bugün, tıpkı Çukurovada olduğu gibi ziraat işçisi ile meşgul olmak zaruretinin duymuş, başında bulunan çok dirayetli ve anlayışlı müdürü Şerif Güral sayesinde şube, bütün memlekete şamil bir «ziraî işçi dâvası» nın ele alınmasında istifade edilecek bir tecrübeye girişmiştir. Şubenin bu sırada Balıkesir'de bir ajanlık tesis etmesi, Denizlide bir barındırma istasyonu vücade getirmesi, bugünlerde aynı yerde bir (Barındırmaevi) inşasına teşebbüs edilmesi hep bu bölgenin biraz arkasındaki bazı çevrelerin himmet ve alâka bekleyen iktisadî zaruretleri neticesidir. İzmirde bulunduğum 1951 Eylülünde (Denizli Muvakkat Barındırma Yurdu) nda barınan ve İzmir İş ve İşçi Bulma Kurumu şubesince çeşitli ziraî istihsal yerlerine ziraat işçisi olarak sevkolunan 2750 köylü, yalnız bir defalık toplanma ve sevk hâdisesi değildir ve görünüşe göre İzmirdeki iş ve işçi bulma meselelerinin başında daha ziyade ziraî işçi problemi bulunmaktadır⁷. Bu bakımdan İş ve İşçi

7) Anlaşıldığına göre bölgenin bazı köşelerinde (meselâ Söke'de) ziraî işçi

Bulma müessesesinin «İş Kanunu» nun 2 nci maddesinin dışında da esaslı olarak vazifelendirilmesine, realitenin ve ihtiyaçların irşadile hasıl olan (ziraî işçilerle meşguliyet) zaruretinin sağlam kanunî mükellefiyetlere bağlanmasına şiddetle lüzum vardır⁸. Bir taraftan idare eden zümreye düşen vazife yanında öbür taraftan kendisine mahsus vasıfları bulunan, kaynakları kısmen yerli (yani İzmir bölgesi, bilhassa Denizli çevresi), kısmen hinterland dışı (Orta Anadolu, nadiren şimal ve şark Anadolu) olan İzmir mıntakası ziraî işçilerini sendikalaştıracak bir hareket görmeği de arzu etmemek imkânsızdır. İlk nümunesinin bugünlerde Çukurovada vücade getirildiğini gazete haberlerinden öğrendiğimiz (Ziraî İşçi Sendikaları) na bu mıntakanın da ihtiyacı vardır. Sanayi işçileri kadar meslek ve tabaka şuuruna sahip olmayan ziraat işçilerimiz için hayırlı olacak bu nevi teşkilât için münevver rehberlere muhtaç olduğumuzu, maddî sefalet içinde bunalmış ekseriya dayıbaşı, çavuş, elçi... gibi iş simsarları elinde esir ziraat işçilerinin kendi kendilerine bu işi başaramıyacaklarını gözden uzak tutmamak lâzımdır. Bizdeki münevverin de içtimai bünyemiz gereğince «memur» dışında düşünülemediği tabii olduğuna göre iş yine döne dolaşa idareci zümreye, hususiyle «İş ve İşçi Bulma Kurumu» nun idealist mensuplarına düşmektedir⁹.

3 — Ziraî İzmir yanında sinai İzmir bölgesi de dikkatimizi celbediyor. Bir defa küçük sanatlar itibarile bölgenin ehemmiyeti büyüktür. Tire gibi, Denizli çevresi gibi köşeleri yani «çukurda dokuyan, omuzda satan»-ların yurdu, asırlık bir zanaat mazisine sahiptir. XIX. cu asırdan evvel Avrupaya mensucat mamulleri ihraç eden Türkiye bu hususiyetini diğer memleket köşelerile birlikte İzmir mıntakasına da borçludur¹⁰.

İhtiyacı (Dayıbaşı) larla — ki bir nevi işçi simsarlarıdır — etrafa şayi olunca muhtelif kanallardan işçi akını olmakta, gündeliğin 7-8 lira sayılsı bu akını hızlandırmakta, fakat bir işçi yığını hasıl olunca yevmiyeler birden düşmektedir. İzmir İş ve İşçi Bulma Kurumu, bir nevi işçi dağıtımını plânlaştırma suretiyle rasyonalizasyon yolunda tedbirler alıyor. Şükranı sayan olan bu alâka şayesinde ki 1951 de bilerek veya bilmiyerek ihdas edilen işgücü piyasası düşüklüğü önlenmiş, esasen işçiler de tecrübelerin telkin ettiği bir nevi enstenktif saik ile bu gibi mıntakalara iltifat etmemişlerdir.

8) Bk. *Nalbantoğlu*: Türkiye'de ziraat işçilerinin durumu, (İçtimai Siyaset Konferansları, 1948, Birinci kitap: 16-31).

9) Maamafih bu nokta, aynı derecede sanayi işçilerimiz için de varıddır. Esasen Avrupada ve Amerikada da sendikacı zümreel, ilk zamanlarda iş ve işçi hayatı ile alâkası az münevver çevrelerin rehberliği ile başlamış, sonraları işçi sınıf içinden «baş» lar yetismıştır. Bu hususta bakılabilir: Bk.: *Fındıkoğlu*: Sosyalizm ve İçtimai Siyaset (İçtimai Siyaset Konferansları, Birinci kitap, 1948, bilhassa Sf. 124).

10) Bk. *Ömer Celâl Sarc*: Tanzimat ve sanayimiz, «Tanzimat» da, 1940, Sf. 432.

Tire, küçük sanatlarımızın tarihini araştıranların belirttikleri gibi bölgenin en gözde bir noktasıdır¹¹. 1296 H. Salnamesinde şöyle deniyor: «Tirede boyalı pamuk ipliğinden alaca ve peştemal, ve ipekli beledi tâbir olunur yasdık ve yatak kılıflarile döşemelik nesç ve imal ve bunlar dahil kazada istimal olunduğu gibi harice dahi ihraç olunur.» Bir başka «Salname» de şu satırları görüyoruz: «Aydın vilâyeti sanayi hususunda vilâyatı saire arasında bir mevkii mümtaz ihraz etmiş bulunuyor. En ziyade terakki etmiş bulunan sanayi, mensucattır ki işbu şubei sanayi Gördes, Kula, Timurcide seccade ve halıcılıkta Eşme, Milâs ve Takmakta kilimcilikte ve Çeşmeye tâbi Alaçatı ve Yeni Nahiyede dokumacılıkta ve Ödemiş'te nesciyatı haririyede, Muğla ve Aydın'da muhtelif beyaz renkli ipek ve âdi peştemal imalâtında ve Nazillide havlu, peştemal ile harir ve iplik gömleklik bezi ve astarlık bez ve Manisada gömleklik bez ve bilhassa alaca nesciyatta ileriye gitmiştir. Vilâyette el, âlet ve destgâh, makine kuvvetiyle icrayı a'mal olunduğundan her üç kısım münkeşşiftir¹².» Bunlardan üçüncü kuvvet (yani makine), XIX. cu asır sonu İzmir küçük sanayiini, büyük sanayie doğru geliştirecek bir başlangıç haline getirmiş görünüyor. Filhakika aynı kaynağın bildirdiğine göre: «Makine kuvvet ile işleyen yirmi dört fabrika», yüze yakın müteşebbis elinde bulunmaktadır¹³. Bizim için kayda şayan taraf şudur: Bütün bu küçük veya büyük (yahut büyüğümsü) sanayi hareketlerini belirten kaynaklarda işçi durumuna ait hiç bir malûmat yoktur¹⁴. Bu sükût, şüphesiz işçi zümresinin içinde ve dışında, o devrin Avrupasında görülen mevcut alâkanın bulunmamasının neticesidir.

4 — Nihayet bu mülâhazaları tamamlamak için ticarî İzmirin taşıdığı ehemmiyete de işaret edelim. İstanbul'da kurulan her ecnebi bankası-

11) Bk. K. Özbek: El sanatları ve beledi dokumalar, (Halkevleri nesriyatı), Sf. 4.

12) Bk. Cavit: Aydın Vilâyeti Salnamesi, 1307, C. 1-2, Sf. 846.

13) Bu yirmi dört «makine kuvveti ile işleyen fabrika» dan 13 ü «su ve ateş ile müteharrik» un fabrikası, 4 ü demir imalâthanesi, 5 i kereste, 1 i sun'î yün ve 1 i de ekmek fabrikasıdır. Yüze yakın müteşebbis içinde ancak 15 kadarı, Türk ve Müslüman adı altında mukayyittir.

14) Filhakika meselâ Osmanlı Bankası 1863'de, Kredi Liyone, 1888... ilh da İzmirde çalışmaya başlıyor. Sigorta şirketlerinin altmış sene evvelki durumuna bakılırsa 16 sı İngiliz, 4 ü Fransız, 5 i Alman, biri Avusturyalı, biri İsviçreli'dir. Ticaret müesseseleri ise muhtelif memleketlere göre şöyle dağılıyor:

35 Fransız — 12 Yunan — 10 İtalyan — 5 Hollanda — 7 İngiliz — 6 Avusturya — 4 Almanya — 15 Osmanlı. (Osmanlı adından bu müesseselerin Türklerle alâkalı olduğuna hüküm etmemelidir. Bu adı gayr-ı müslim ekalliyetler kullanmıştır). Bk. İzmir, Raif Nesih, Ef. 241-689.

nın İstanbula müvazi olarak İzmirde de yerleşmesi, XIX. cu asrın ikinci yarısı ile birlikte sayıları otuza yaklaşan sigorta şirketi şubesinin çalışması, yüz kadar ticaret müessesesinin kurulması, nihayet İzmirden muhtelif istikametlere doğru uzanan demiryollarının inşa edilmesi, İzmirin şehir içi insan münakalâtının da İstanbul kadar ecnebi kapitalinin istihasını celbetmesi bu ehemmiyetin belli başlı noktalarını teşkil ediyor ¹⁵. Bu noktalar arasında İstanbula rekabet eden İzmir limanı vasıtasile yapılan ihracat, Kasaba ve Aydın şimendiferleri vasıtasile dahile doğru olan nakliyat, mıntakaanın zirai ve sinai faaliyet itibarile taşıdığı ehemmiyete onlardan geri kalmayacak ticari bir ehemmiyet ilâve etmektedir. Üç çeyrek asır evvelki bir muharririn ifadesile «Harekâtı ticariyesi cesim bir makine» olan İzmirin bu üçlü ehemmiyetile mütenasip bir işçi meselesine sahip olacağı muhakkaktır. Fakat ne küçük veya devrine göre büyük denebilecek sanayii çeviren işçi zümresine, ne zengin hinterlandlı İzmirin içeriden limana ve limandan içeriye doğru nakliyatında, hattâ şehir içindeki Göztepe, Urla tramvay hatlarına, Rıhtım kumpanyasında ve havagazi şirketinde çalışan işçilere ait hiç bir sosyal siyaset veya içtimai muavenet tedbirine rastlanmamaktadır ¹⁶. Geçen asrın sonlarıyla XIX. cu asır başlarında bölgenin ecnebi şirket ve müesseselerinde çalışmış ihtiyar işçilerden o zamanlar kendilerine tatbik edilen muameleler hakkında yalnız bazı hâtıra kırıntıları elde edilebilir. Basmahane kahvelerinde tesadüf ettiğim bazı ihtiyar ameleler, ancak tanıdıkları bir kaç ecnebi iş adamının kendilerine karşı iyi davrandığını söylemekle iktifa etmişler, işçiye ait herhangi bir organizasyonun ve organize muavenetin mevcu-

15) İzmirdeki Türk işçisini XIX. cu asır boyunca istismar eden ecnebi sermayesinin ve buna inzılam eden ekalliyet iktisadi hâkimiyetinin araştırılması, XIX. cu asır iktisadi vakıalar tarihimizin olduğu kadar daha önceki asırların İzmir'inin belli başlı bir faslına mevzu olabilecek ehemmiyettedir. Bu nokta hakkında Prof. Köprülü'nün bir çeyrek asır önce bazı işaretlerde bulunduğunu hatırlıyoruz. Bk. Prof. F. Köprülü: İzmirin on yedinci asırda iktisadi ehemmiyeti, 1929 Hayat Mecmuası, Ankara, S. 115: «Seyyah Turufozt 1702 de İzmir'i ziyaret ediyor. Sahil boyunca uzayan frenk mahallesinde Türklere hiç tesadüf edilmediğini, sokakta Fransızların, İtalyanların, Hollandalıların İhsanlarının duyulduğunu... anlatıyor.»

16) Filhakika «Salname» lerde suretleri görülen ve hepsi ecnebi kapitalistlere ait bulunan mukavelenamelerin hiç biri bu neviden bir madde ihtiva etmemektedir. İzmir Göztepe Tramvay Şirketine ait bir mukavelenamede «3 yaşındaki çocuğa kadar ücret alınmaz» tarzında tessebbüsü himaye eden el etme teferrüata rastlandığı halde ameleye tatbik edilecek muameleler hakkında hiç bir cihet bulunmamaktadır. Yalnız Kasaba demiryolu, başlıca merkezlerde (amelehane) ler tesis etmiş, bunların idaresi için bir müdürlük dahi ihdas eylemiştir. Bk. Cavit, Aydın Vilâyeti Salmamesi, 1308, Sf. 745.

diyetini gösterecek ifadede bulunamamışlardır. Bu gibi şirketlerin çalıştırdıkları personele tatbik edilecek bir iş talimatnamesi bulunmaması ve bunların o devir Avrupasındaki iş ve işçi münasebetinden mülhem bazı sosyal yardım esaslarını ihtiva etmesi muhtemel ise de imtiyazları veren ve mukaveleleri tanzim eden Devlette ekonomik mekanizmanın «insan» elemanı hakkında herhangi bir himaye telâkkisinin mevcut olmaması, işgücü erbabının da bir zümre ve menfaat şuurundan mahrum bulunması, bu neviden herhangi bir araştırmanın tatmin edici netice vermiyeceğini düşündürtebilir.

5 — İnkılâba gelinceye kadar zirai, sınaî ve ticarî İzmirî yaşatan işgücü erbabını himayeye matuf herhangi bir hukukî, içtimaî veya ahlâkî düzenden ortada bir eser yoktur. Kurtuluş savaşının her türlü yıkıcı neticelerine maruz kalan bölgede bir taraftan zirai, sınaî ve ticarî kalkınma tekrar eski durumunu elde etmeğe çalışırken öbür taraftan sınaî ve ticarî iş ve faaliyet sahalarında çalışan âmelenin kendi kendine yardım ve tesanüd teşkilâtını kurma hareketine şahit oluyoruz. Artık askerî ve siyasî hâdiselerin mes'ut neticesi olmak üzere ortada bir mesele teşkil edecek yabancı sermayedarla, gayri müslim ekalliyet de mevcut değildir. Şimdi Türk işçisi şu üç nevi işveren karşısında bulunmaktadır:

- 1 — 1925 den sonra kısmen ortaya çıkan sayısı mahdud ecnebi müesseseler;
- 2 — İş yeri bulunan resmi teşkilât veya iktisadi Devlet müesseseleri;
- 3 — Şahsî teşebbüs sektörü;

Bu üçlülüğün unsurlarını birbirinden ayırmaksızın toptan gözönüne aldığımız, yalnız sınaî-ticarî mahiyetteki işyerlerine göz attığımız takdirde vazih ve aydın bir takım mutalar elde edebilmek için yeniden «İzmir çevresi» mefhumile anlaşılmak lâzımdır. Filhakıka zirai, sınaî, ticarî iş hayatına aît mazisine şöyle uzaktan bir nazar attığımız İzmirin bugünkü iş ve işçi hayatını tetkik etmek için ne İmparatorluğun «Aydın vilâyeti» ni, ne de daha geniş mânada bir «İzmir iktisat havzası» mefhumunu gözönüne almağa imkân yoktur.

İster geniş hinterlandı ile düşünölsün, ister bugünkü vilâyet çevresi ile, ondan biraz geniş olan çalışma bölgesi ile gözönüne alınsın her iki mânada da İzmir, İstanbuldan sonra ikinci gelen bir işçi mıntakasıdır. Matbuatın içtimaî sınıf ve zümreleri, onların endişe ve kaygılarını aksettiren âyînelerden biri olduğu doğru ise uzaklara gitmeden son çeyrek asrın İzmirindeki işçi şuurunun in'ikâslarını arayabiliriz.

Türkiyenin esasen sayısı mahdud iş ve işçi çevrelerinden olan İzmir mıntakası, İstanbul kadar eski ve yerli bir matbuata sahip olduğuna göre bu matbuatta ne gibi in'ikâslara meydan verdiği, ekonomik ve sosyal

hâdiselerle fikir tezahürleri arasında münasebet zaviyesinden ilk akla gelen meselelerin başında yer almaktadır. Bunun için İzmir matbuat tarihini bu yönden gözönünde tutmak ve İmparatorluk, Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerini birbirine takip ederek bağlamak lâzımdır¹⁷. Bütün büyük şehirlerimiz için yapılması gereken böyle bir tetkiki, yalnız Cumhuriyet devrinin bir iki anına tatbik ettiğimiz takdirde, İzmirdeki işveren ve işçi münasebetinin kendisine mahsus bir efkârı umumiye yarattığını görürüz. 1936 daki (İş Kanunu) nun neşrine takaddüm eden senelerde İzmir matbuatının böyle bir kanun için âdeta seferberlik yaptığı anlaşılmaktadır. Meselâ şehrin en çok okunan bir gazetesinin yalnız kısa bir devreye ait nüshalarından bir kaçını karıştıralım:

— «İşçilerin hakkı» başlıklı yazıda tasarlanan İş Kanununun bir türlü ortaya çıkmadığından şikâyet ediliyor (*Yeni Asır*: 1.4.1932).

— «Fikir işçileri» başlıklı yazıda (İş Kanunu hâlâ Meclisten çıkacak. O vakit işçilerin haklarından bahsetmek belki mümkün olacak) deniyor (*Kz.*: 16.2.1932).

— «İş hakkı» başlıklı makalede iş hakkının hakların birinci olduğu izah ediliyor (*Kz.*: 6.3.1932).

— Projesi hazırlanan İş Kanununa göre işveren ile işçi arasında tavassut vazifesini görecektir ve üç meb'us, bir sigorta müdürü, bir hukuk profesörü, bir iktisatçı ve on işçi mümessilinden mürekkep yüksek bir istişare meclisinin esaslarının hazırlandığı anlaşıyor (*Kz.*: 22 Mart 1932).

— «İşçi hakkı» adlı yazıda (günler aylar geçiyor, fakat bir türlü bu lâyiha kanun olamıyor. Buna mukabil vergi kanunları teklif olunacağı işae edilir edilmez üzerinde bir kaç hafta geçmeden derhal müzakere ve intaç olunuyor) diye İş Kanununun çıkmamasından şikâyet ediliyor (*Kz.*: 10.6.1932).

Bu gibi yazıları gerek aynı gazetenin 1932 den evvelki senelerle sonraki senelerinde, gerek diğer İzmir gazetelerinde sık sık rastlamanın oldukça mânalı olduğunu söylemeğe lüzum yoktur. 14 Nisan 1948 de kurulmuş ve (İşçinin Sesi) adlı bir gazete ile 1952 senesi başında (Hizmet) adlı iki müstakil işçi gazetesini çıkaran bir şehrimizin vakit vakit müstakil bir meslek ve san'at gazetesi çıkarabilen İstanbul'dan sonra ikinci geldiği görülmektedir¹⁸.

17) Bu mevzu üzerinde tanınmış felsefe muallimi *Ziya Somar*'ın faydalı ve bir kısmı intişar etmiş kıymetli kalem tecrübeleri vardır.

18) Bu iki gazeteden birincisi 39 nüsha neşretmiş ve 18 Mart 1950 de son 39 uncu nüshasını nesrederek faaliyetine nihayet vermiştir. İkincisi şimdi neşriyatına devam etmektedir «İşçinin Sesi» gazetesi çıktığı senelerde D.P. istikametine mütemayıl bir yol takip etmişti. 13 Eylül 1948 tarihli sayısında Prof. F. Köprülü'nün (Türk işçilerinin haklarını tanımamak) başlıklı bir yazısı dikkate şayandır. Gazeteyi

Bugün (Hizmet) isimli haftalık bir tek küçük işçi gazetesi olan İzmirin diğer gazeteleri işçi meselelerine ait haber ve yazılara sırası düştükçe yer ayırıyor. İzmir mıntakasındaki sendika hareketleri hakkında verdiğimiz izahatın bir kısmını bu gibi mahallî gazetelere borçlu olduğumuzu söylemek isteriz.

İKİNCİ KISIM

İŞ VE İŞÇİ ÇEVRESİ OLARAK İZMİRİN BUGÜNKÜ DURUMU

İzmirin bugünkü durumu — İlk Türk İşçi Konfederasyonu hareketinin başladığı İzmirde başlıca tipik işçi teşekkülleri: 1) Tütün, 2) Mensucat, 3) İnşaat, 4) ESHOT sendikaları, 5) Muhtelif — İzmir Birliği.

Bugüne kadar geçen otuz yıl boyunca kendini derleyip toplayan, kendisini «Gâvur İzmir» diye tavsife sebep olan tarafları bertaraf eden İzmir, bugün her ne kadar İmparatorluk devrinin idarî teşkilâtındaki (Aydın Vilâyeti) ne dahil İzmir, Aydın, Saruhan, Denizli, Menteşe sancaklarını ihtiva etmiyorsa da bir iktisat havzası olarak aşağı yukarı aynı çevreyi ihtiva eden kullanılan yeni tâbir ile bir *Ege Bölgesi* düşünmekliğimiz, «Vilâyet» mefhumunun bugünkü çenberinden kendimizi kurtarmaklığımız için hiç bir mâni yoktur. Nitekim iskân, iş ve işçi bulma, çalışma, ziraat, sağlık... gibi meseleler bahis mevzuu olunca diğer vilâyetlerde olduğu gibi ekseriya bugünkü «İzmir Vilâyeti» kadrosundan dışarı çıkıldığı sık sık görülüyor. İzmir mıntakasındaki iş ve işçi meselesi bahis mevzuu olunca bütün bir hinterlandın göz önüne alınması, hattâ mıntakanın çeşitli sendikalarını bir federasyon halinde toplamak bahis mevzuu olduğu takdirde her türlü idarî telâkkilerden kurtularak mıntaka, bölge ve çevre mefhumlarının gerektirdiği bir genişliğe vasıl olmak zarureti vardır.

İzmir işçi sendikaları, umumî bakımdan aynı çevrenin bütün içtimai ve meslekî teşekkülleri kadrosu içinde yer alır. Sosyal sınıf ve tabakaların Devlet karşısında veya yanında teşkilâtlanmaları, herhangi bir içtimai muhitte önce şamil bir hareket olarak başlar, sonra kendi içinde «Başkalaşma, tehalûf - Différenciation» a maruz kalır. Nitekim İzmirde

tesis eden İzmir Mensucat Sanayii İşçileri Sendikası reisi Abidin Tökin, bugün İzmirin D. P. meb'usları arasında bulunuyor. Gazetenin bir nüshasında hiç bir partinin âletli olmayacağına dair bir izahat vardır. Bk. İşçi Hakkı, 14 Ekim - 949 tarihli sayısı.

ileride anlatacağımız 28 işçi sendikasının teşekkülü, kısmî bir hâdise olup daha umumî olan meslekî teşkilâtlanma cereyanı içinde yer almaktadır.

Ferd ile Devlet arasına giren siyasî (yani partiler), meslekî (meselâ muallim ve memurların dernekleri), içtimai ve ahlâkî (yardımlaşma ve tesanüt teşekkülleri), terbiyevî ve bedlî her nevi kuruluşlar, tabîî kuruluşlar (yani devlet, aile...) yanında onlardan geri kalmayan bir ehemmiyeti haiz teşekküllerdir. Medeniyetlerin nev'i ve siyasî ideolojilerin mahiyeti ile mevcut veya namevcut olan bu teşekküller, XIX. cu ve XX. ci asırların Avrupasını seciyelendiren bir takım belirtilerdir. 1908 den evvel ve sonraki Türkiye, bu belirtilerin mevcudiyeti veya yokluğu ile birbirinden tefrik edilebilir.

Filhakika içtimai tarihimizde 1908, 1919 ve 1923, ve 1945 tarihleri bu mânada ferd ile Devlet arasına giren meslekî, sınıfî ve zümrevî teşekküllere imkân veren başlıca dönüm noktalarıdır¹⁹. Bilhassa İkinci Dünya Harbî sonu Türkiyesini, harb öncesi Türkiyesinden ayıran şu hususiyete sık sık işaret edilir: 1945 den sonra siyasî, içtimai ve kültürel sahada meslekî, zümrevî ideolojik teşekküllerin birden bire zuhuru ve kabarişi. Çok doğru bir müşahedeye dayanan bu belirtmeyi İzmir, nazarı dikkati celbedecek misallerile tasdik eden ve İstanbuldan sonra buna ikinci şahitlik yapan bir şehir halinde karşımıza çıkmaktadır.

İzmirde Cemiyetler Kanununun tatbikatını takip ile mükellef resmî daireden temin edilen bir listede iki yüzü aşan çeşitli kuruluş adı görölüyor. Bunların bir kısmı, 1945 ten evvelki tek partili devrede mevcudiyetine müsaade edilen neviden spor ve eğlence teşekkülleridir. Bir kısmı 1947 tarihli Sendikalar Kanununa göre kurulmuş işçi sendikalarıdır. Büyük bir kısmı 1945 i takip eden senelerin serbestî havasından istifade etmek isteyen meslekî derneklerdir. Maksudımız, işçi sendikalarının umumî olan «meslek ve zümre teşekkülü vücade egtirme cereyanı»

19) Bu sırada intişar eden, uzun ve devamlı bir sabrın mahsulü olan 800 sahifelik bir eser, bu teşekküllerin siyasî mahiyette olanlarını tanımakta, siyasî teşekkülleri de içine alan meslek teşkilâtı araştırmaları için mükemmel bir kaynak teşkil eylemektedir. Ek. Dr. Tarık Z. Tunaya: Türkiye'de siyasî partiler, 1952, İstanbul (Babıâlide Üniversite Kitabevi). Eserde takip edilen usul, bütün meslekî teşkilâta tatbik edilmek suretiyle şehir şehir ele alındığı ve resmî, yahut gayr-ı resmî bir himaye den faydalanarak bir monografi serisi hazırlanmasına başlandığı takdirde ferd ile Devlet arasına giren organizasyonları vücade getirmek ve yaşatmaktaki millî enerjimizin mâna ve derecesini ölçmek imkânları hasıl olur. Bilhassa böyle bir çalışma, bugünden düne doğru geriye uzatılırsa henüz ele alınmamış olan eski esnaf teşkilâtımızın belki kenarda ve köşede kalan şahsiyetleriyle temas etmek, her nevi vesikaları toplamak mümkün olacaktır.

içindeki hususî yerini belirtmekten ibaret olduğu için İzmirin dikkati çeken dernek ve teşekkül sayısı üzerinde muhtelif bakımlardan durmak değildir. Şehirlerimizin ne nisbette bu gibi teşekküllere sahip olduklarını ve onları yaşatacak enerji ve fikir takibine malik bulunduklarını takip etmek isteyenlerin malzeme ihtiyacını karşılamak üzere bu teşekküllerin listesini buraya geçirmek belki faydalı olurdu. Fakat biz bu neviden pasif bir ameliyeyi, daha sonraya, teşekküllerin gerek iç düzeni, gerek içlerinden yaşayanları, muattal kalanlardan veya feshedilenlerden ayırma ve çevrelerinde herhangi bir *ictimai iş görme* zaviyesinden yapılacak bir araştırmaya talik ederek bunun yerine sayısı 200 ü aşan teşekküller içinde yalnız işçi hareketi ile alâkalı olanlara işaret edeceğiz.

Umumiyetle İzmir bölgesi ictimai teşkilâtı için olduğu gibi iş ve işçi meseleleri bahis mevzuu olurken de ne çok geniş olan eski «Vilâyeti şahane» ye, ne de bugünkü Ege bölgesine bağlanacağız. Çalışma Vekâletinin İzmir Çalışma Müdürlüğü nüfuzu altında bulunan «İzmir + Manisa» çevresi ile, bugünkü idarî teşkilâtın biri büyük, diğeri küçük iki vilâyeti ile iktifa edeceğiz. Bu takdirde İzmirde bugün (yani araştırmamızın yapıldığı sıralarda) İş Kanununun şümulüne giren 1057 işyeri, ve 58,398 işçi bulunduğunu görüyoruz. Şimdi tam bir emek sosyolojisi bakımından bu işçi miktarının işyeri tiplerine göre tipolojisi yapılmak, erkek, çocuk ve kadın işçilerin bu tiplere, coğrafi sahalara göre dağılışı nisbetlerini düşünmek... nev'inden olan meseleleri bir tarafa bırakarak doğrudan doğruya organizasyonlara geçmeği uygun bulmaktayız.

İzmir çalışma çevresinin 58,398 işçi sayısı karşısında gerçek işçi sayısının bundan ibaret olup olmadığı suali ile karşılaşacağımız tabiidir. Resmî kayıtlara göre İş Kanununun şümulüne giren bu sayıya, İş Kanunu dışında kalan ne kadar işçinin ilâvesi, yahut bu satırların tabedildiği sırada 58,398 adedinin resmî kayıtlarda kabarıp kabarmadığı noktaları hususunda tehlikeli tahminlere ve soruşturmalara girmek istemiyoruz. Biz bir belli ânın sayısı ile iktifa ederek meselenin bizce *problem* teşkil eden bir tarafına işaretle kalacağız: — Bu miktar işçi ne gibi sınıf ve tabaka organizasyonları kurmuş, bu organizasyonlara aynı sanayi dahna giren işçiden ne kadar girmiş, girme ve sendikalaşma temayülü nasıl bir tempo takip eylemiş, ne gibi sendikal meseleler doğmuş, doğmakta bulunmuştur.

Anketimizi yapmağa başlamadan bir sene kadar önce, dolayısıyla İzmir işçi sendikalarından da bahseden bir eserin sonunda İzmirin yirmi işçi sendikasının adı zikredilmektedir²⁰. Bizim 1951 in onuncu ayında

20) Bk. Orhan Tuna: Grev Hakkı, 1951.

yerinde yaptığımız bir araştırma ise İzmirde yirmi sekiz sendikanın mevcudiyetini gösteriyor. Demek ki bir seneden az bir zaman zarfında 1/3 nisbetinde bir sendika sayısı artışı vaki olmuştur. Bu artışın küçük bir kısmı, aynı sendika içindeki ikileşme neticesi ise de bu neticede sendikacılık hareketinin müsbet ve menfi tarzda tefsir edilecek yürüyüşünün ve canlılığının ifadesi olduğu için ayrıca ehemmiyet taşımaktadır. Keza 1951 senesi içinde (İzmir İşçi Sendikaları Birliği) ne federe olan münferit sendikaların sayısının 13'e yükselmesi, geri kalanların da federasyona girmek için kongrelerini beklediklerinin görülmesi, bilhassa (Birlik) i bu şekilde kuvvetlendirme yolunda sendika âzalarının bizzat şahit olduğum arzu ve temayülleri de 1951 - 1952 senelerinin bereketli bir hareket yılı olduğunu, bu canlılığı ile bugün Türk işçi teşkilâtının bir Konfederasyon hazırlama hareketine merkezlik yapması hususunda dikkati celbeylediğini göstermektedir.

6 Eylül 1952 tarihinde muhtelif âmillerin tesiri altında beliren Türkiye İşçi Konfederasyonu hareketinin doğuşunu izah edecek olanlar, memleketin bu bakımdan İstanbuldan sonra ikinci veya İstanbul kadar mühim şehrinin, yani İzmirin bir zamanlar dernek, cemiyet daha sonraları sendika şeklindeki teşekküller itibarile dikkati celbettiğini göreceklere'dir.

Anketimizi yaptığımız sıralarda İzmirde sayısı 205 olan dernek, Cemiyet, sendika, kulüp ve birlik nev'inden teşekküller içinde 28 ini sendikalar teşkil etmektedir²¹. Bunlar iki gruba ayrılabilir:

1 — Sendikalar Kanununun neşrinden evvel cemiyet ve dernek halinde mevcut olup kanunun gösterdiği yoldan sendika haline inkılâp edenler (meselâ Tütün İşçileri Sendikası gibi);

2 — 1947 den sonra kurulanlar (meselâ İnşaat İşçileri Sendikası gibi).

Şimdi her iki gruptan birkaç nümunenin takibi işine girişiyoruz.

I. — İzmir sendikaları içinde, mazisi en eski olan «İzmir Tütün İşçileri Sendikası» dır. İlk defa 1926 da Cemiyetler Kanununa göre kurulmuş bir dernek mahiyetindeki (İzmir Tütüncüler Cemiyeti), 5018 sayılı kanuna uyarak (dernek) olmaktan çıkmış ve 1947 de sendika haline girmiştir.

21) Bu sendikaların isimleri (İzmirde İşçi Sendikaları) isimli araştırmamızda zikredilmiş bulunmaktadır. Fakat 1952 sonunda bu 28 adedinin otuza çıktığını İzmir matbuatında rastladığımız malûmattan öğrenmekteyiz.

«İzmir Tütün İşçileri Sendikası», «İzmir Mensucat İşçileri Sendikası» ile aynı binada beraber çalışmaktadır. İkinci Dünya Harbinden evvelki devrede hemen hemen bütün İzmir tütün amelesini sînesinde toplayan, yahut tütün işçilerinin yegâne teşekkülü olan (İzmir Tütüncüler Cemiyeti) ne mukabil bugün sayısı 40,000 i bulan tütün işçilerinin organizasyonları şunlardır :

a. — Şimdi bahsettiğim «İzmir Tütüncüler Cemiyeti» nin yeni istihalesi olan «İzmir Tütüncüler Sendikası» kütüğüne göre Ağustos 1951 sonunda 12,362 âzası bulunmaktadır.

b. — Geri Tütüncüler Sendikası ismindeki ikinci tütün işçileri sendikası âzası 900 kadar olan bu sendika 1947 de kurulmuştur.

c. — Tekel Yaprak Tütün İşçileri Sendikası İnhisarın işlettiği tütün fabrikaası işçileri tarafından 1950 de vücade getirilmiştir.

İnhisar müesseselerile Tabako Amerikan müessesesinde çalışanlar dışındaki 60 kadar işyerinin tütün işçilerinin büyük bir kısmını ihtiva eden «İzmir Tütün İşçileri Sendikası», malî bünye bakımından hemen bütün İzmir sendikaları içinde en iyi organize edilmiş bir sendikadır. Yıllık 1050 lira kadar personel masrafı tediye eden sendika, hemen bütün Türkiye sendikaları içinde belki de bu zaviyeden en ön safta gösterilmeğe değer.

Tütün İşçileri Sendikası, âzasının alâkasından şikâyet etmeyen tek sendika olarak dikkati celbetmektedir. Resmî ve yabancı tütün işletme müesseseleri dışındaki serbest işyerlerinin işçilerini organize eden sendika âzasından kırk kuruştan ibaret aidatı kolaylıkla toplamakta, gittikçe en büyük İzmir tütün işçisi sendikası haline gelmektedir. Bu mes'ut durumun sebebi, işçi sigortalarının, işyerlerindeki hususî sağlık işlerinin temin ettiği kolaylık ve imkânlarla ilâve olarak sendikanın muvaffakiyetle tatbik ettiği sıhhi yardımdır. Bu yardım, yalnız işçinin kendisine inhisar etmemekte, aile efradına da teşmil olunmaktadır. Her gün Sendika Merkezinde sabahları 8 - 10, öğleleri 2 - 4 arasında yapılan bu sıhhi muayenelerle gerektirdiği ilâç masrafları, hattâ icap ederse ameliyat giderleri hep Sendika tarafından ödenmektedir. İş kazaları dışında, işçilerin yalnız aile efradının değil, kendilerinin de Sendikanın sağlık yardımlarından temin ettikleri faydalar pek büyüktür. Esasen an'anesi 1926 ya kadar çıkan bu usul, işleri az ve çok sabit ve devamlı olan İzmir tütün işçilerini pek ziyade memnun ediyor ve bu yüzden başka sendikaların müşteki oldukları aidat toplama işi kendiliğinden kolaylaşıyor.

Esasen sağlık işleri için âzanın yapacağı her müracaatın neticelenmesi, aidatın o güne kadar verilmiş olmasını gerektirmektedir.

İzmir tütün işçiliğinin daimî veya mevsimî olması bu sırada daimiliğe doğru bir gelişme arz ediyor. Filhakika ziraat işçiliği kategorisine giren tütün işlerinin mevsimliliği yanında yalnız işlenmiş tütünlerin bakımı ile mükellef ve istifçi denen işçi zümresile aktarmacı adını taşıyan işçiler bütün bir sene işyerlerinde çalışmaktadırlar. Fakat bunların sayısı pek mahduttur. Asıl işçi kütlesi, 6-7 ay süren kampanma dışında — yani Ekimden Marta kadar olan zaman zarfında — işsizdir. Bu sene İnhisar İdaresi, tütün sotkunun fazlalığından dolayı hem fazla işçi kullanmak zaruretinde kalmış, hem de çalışmasını bütün bir seneye yaymıştır. Hasıl olan işgücü ihtiyacının, Tekel işçileri dışındaki işçi piyasasından karşılanması bu sene işçi muhitini sevindirmiş bulunmaktadır ²².

II. — İzmirin «Cemiyet» tarzında kuruluşu eski olan sendikalarından ikincisi «Mensucat Sanayi İşçileri Sendikası»dır. Eskiden bir aralık Tütün İşçileri Cemiyeti ile beraber çalışmış olan bu sendika, 1947 de ayrı bir sendika halinde kurulduktan sonra da çalışma yerinde ve usullerindeki iştiraki muhafaza etmektedirler.

Tütün İşçileri Sendikasının işçinin aile efradına ait sıhhi bakımı aynen bu sendikaca da tatbik edilmekte, senelik kirası 375 lira olan sendika binası her iki sendikaca yapılmaktadır. Yıllık tahsisat 300 liradan ibaret bir hukuk müşavirine sahip olan sendika, son mensucat işçiliği krizi münasebetiyle 3800 kadar olan âzasının çoğunu kaybetmiştir. Bu sırada da Kula'nın İzmir'e yerleşmesi, hazırlığı sendikayı çok sevindiriyor. Sendika idare heyeti âzalarının tahminlerine göre 4000 kadar mensucat işçisi, Kula'dan nakledilen bu yeni işyerinde barınmak imkânını elde edecektir. Sendika, normal zamanlarda İzmirin 20,000 kadar mensucat işçisi bulunduğunu, sendikanın bu işçi kültesini organize edecek durumda olduğunu, fakat çeşitli sebeplerden dolayı organizasyonun parçalandığını ileri sürüyor. Filhakika İzmirin temeli 1926 da «cemiyet halinde atılmış bu en eski sendikası 1947 de yeni kanuna göre istihale geçirdikten bir sene sonra «Pamuklu Mensucat Sanayii İşçileri Sendikası» adlı ve şimdi 725 kadar âzası bulunan ikinci bir sendikanın ortaya çıktığı görülmüştür.

Diğer sendikalar gibi «İzmir Mensucat İşçileri Sendikası» da aidat toplama işinin müşkülâtından şikâyetçidir. Pek mahdut işyerinde işverenin rızasıyla toptan aidat kesilmesi, hem âzamız için hem de bizim

22) İzmirin ve dolayısıyla Türkiyenin en eski sendikalarından olan «İzmir Tütün İşçileri Sendikası» ile son zamanlardaki bölünmeleri hakkında etraflı malûmat için şu etüdümüze bakılabilir: İctimai Siyaset Konferansları, cilt: 5, 1932, Sf. 8-12.

için pek faydalı oluyorsa da bu imkân, işyerlerinin idarecilerinin keyfine ve değişen arzularına bağlıdır. Ancak sıhhi yardım için müracaat edenlerin taahhütlerini vermiş olmaları şartı, aidat toplamının tek umumî çaresini teşkil etmektedir.

«İzmir Mensucat İşçileri Sendikası»nın diğer sendikalara nisbetle bir hususiyeti, nizamnamesinin «basma kalıp» nizamnamelerden olmasıdır. Madde sayısı itibarile de mümasil nizamnamelerden başka —yani madde sayısı daha az— olan sendika statüsünün başında bir «ön söz» görülmektedir. Diğer sendikaların hiç birinin nizamnamesinde görülmeyen bu ön söz, 1948 de sendika reisi olan yeni İzmir Milletvekili Abidin Beyin imzasını taşımaktadır. Âzayı aidat vermeğe ve toplantılara gelmeğe teşvik eden ön sözde Türk işçisinin dikkati, Amerika işçi sendikalarına ve çalışmalarına celp edilmekte, bu suretle İkinci Dünya Harbi sonunda Amerika işçi sendikalarının ve sendikacılarının mütevazih Türk işçi teşkilâtı için nasıl rehberlik etmeğe başladığının bir delilini vermektedir.

III. — Basmahane'de bir işçi kahvesinin bir köşesine sığınmış olan (İzmir İnşaat İşçileri Sendikası), 1950 senesi ortasında kurulmuştur. Müteşebbis heyet, inşaat mevsiminin en hararetli zamanın 5000 kadar yapı işçisine sahip olan İzmirde bunların hiç değilse yarısının kuruluş anında sendikaya gireceklerini düşünmüşlerse de ancak bu miktarın 1/6 sı, yani 800 kadar işçi, sendikaya âza olmak suretiyle desteklemişlerdir. Fakat 1951 de bu sayı, birden 204 e düşmüştür. Görüştüğüm idare heyeti âzalarından bir kısmı bu düşüşü, âzaların sendikadan çok şeyler beklemelerine ve fakat bu ümidlerinin tahakkuk etmemesini gördükten sonra çekilmelerine ve lâkayd kalmalarına atfediyor. Bazı idare heyeti âzaları ilk idare heyetinin ataletinden şikâyet etmektedirler. Görünüşe bakılırsa bu sebepler, başka bir hakikî sebebin neticelerinden başka bir şey değildir. Şöyle ki inşaat işçiliği mevsimî bir işçiliktir. Bazı kalifiye elemanlar müstesna, geri kalan işçi kütlesi fazla maharet sahibi olmayan, olmasına belki lüzum da bulunmayan, muayyen bir mevsimde uzak ve yakın bölgelerden İzmirde gelen muvakkat işçilerdir. Nitekim bugün Sendikaya bağlı, sendikadan bazı haklarının tahakkukunu bekleyen elemanlar da demirci, betoncu, kalıpcı, sıvacı, mozayıkçı, boyacı ve badanacı... gibi maharet isteyen işçilik kolları mensuplarıdır. Böylece sendika, en devamlı elemanlarını bulmuş demektir.

Bir idare heyeti toplantısına güzel bir tesadüf eseri olarak benim de katıldığım İzmir İnşaat İşçileri Sendikasını bugünlerde (yani anketimizin yapıldığı 1951 Eylülünde) düşündüren noktalardan en mühimleri şunlardır :

1 — Sendika İş Kanununun tatbik edileceği işyerleri mutlaka 10 işçi bulunduran yerler olmasından müstekidir. İzmirde sayısı pek mahdud bir kaç işyeri, kanunun istediği miktarda inşaat işçisi çalıştırır. Dileklerine bakılırsa kanundaki 10 sayısını 3 e indirmek pek uygun olacaktır. Bu indirme, aynı zamanda sendika âzalığı fikrini de bütün işçilere telkin edecektir. Zira ilk defa sendikaya girenler, sendikamızın umumiyetle inşaat yerlerindeki işçilerin hukukunu müdafaa edebileceğini zannetmişler, sonra ortaya «kapsak» işi çıkınca geri çekilmişlerdir ²³.

2 — Bunun neticesi olarak inşaat işçileri, kaza sigortasından mahrum kalmaktadırlar. Maamafih 10 dan fazla işçi çalıştıran işyerleri de, kolay kolay bu hakkı kabul etmemektedirler. Binaenaleyh 3 işçi kaydı, 10 işçi kaydı yerine geçerse bu nokta temin edilmiş olacaktır.

Sendika mensuplarını bu tasavvura sevkeden sebep oldukça ciddidir. Zira iş kazasının vukuu, işyerinin işçi sayısına bağlı olsaydı, yani 10 işçiden az işçisi bulunan yerin kazası da olmasaydı mesele yoktu. Ne apalıb ki kaza denen vak'a, bu dikkati göstermiyor! Âni vak'alar karşısında lâzım gelen yardımı yapmağa ise sendikanın mali durumu müsait değildir ²⁴.

İzmir sendikaları hakkında verdiğim bu malûmatın yerinde toplandığı günlerde İzmirli ziyaret eden Çalışma Bakanı Nuri Özsan'la görüşen İzmir sendikaları mümessilleri, bir çok dilekler arasında bu noktayı da ortaya atmışlar ve üzerinde ehemmiyetle durmuşlardır ²⁵.

23) İşçilerimizin lisanında «kapsak», «kapsağ», «kapsa», «kapsam» tarzında dolayan kelime, kanunun metnindeki «kapsam» dır. İşçilerimiz bu kelimeden neyi kasdettikleri sualine cevaben hemen kanun maddesini okumağa başlıyorlar ve «artık sen anla» demek istiyorlar. Yeni Devlet argosu ile halk zekâsının nasıl istihza ettiğini burada da görmekteyiz.

24) Sendika idare heyeti, bugünlerde vukua gelen üç iş kazasının kurbanlarını beraberce ziyaret ve bizzat kazazedeleri görme teklifinde bulundu ise de buna imkân hasıl olamamıştır. Anlattıklarına göre fırın, inşaat işçileriyle müstahdemlerin çalıştıkları yerleri, beş hattâ üç işçi ile İş Kanunu hududuna sokmak, her üç sendika idarecilerinin müşterek taleblerini teşkil ediyor.

25) Bk. Yeni Asır Gazetesi, 12 Eylül 1951. Bakanın verdiği cevap şudur: «İş Kanununun bir kişi çalıştıran yerlerde de tatbiki istendi ve Meclise de bir milletvekili tarafından böyle bir teklif sunulmuştur. Fakat şahsi düşünceme göre bu işyerlerinin sayısını çok arttırarak, mürakabesini imkânsız hale sokacak ve ufak işverenlere bir çok külfetler yükliyecek, dolayısıyla ekonomik hayatı felce uğratacaktır. Bu bakımdan Bakanlar Kurulunun İş Kanununun verdiği yetkiye dayanarak bunu muayyen yerlere tatbik etmesi doğru olur. Sendikalar Birliği için bir bina teminine şahsen çalışacağım.»

Sendika, bu sırada inşa edilmekte olan çimento fabrikası inşaat yerine, 10 dan fazla işçi çalıştırdığını ileri sürerek kaza sigortasını tatbik ettirmeğe hayli didinmelerden sonra muvaffak olmuştur. Fakat bu tatbik, yalnız bu inşaatın devam ettiği müddetçe vaki olacak kazalara aittir. Sendika mensupları, inşaat işlerinin en çok kazaya sebebiyet veren işlerden olması dolayısıyla işçi sayısından ziyade inşaatın tahmin edilen masrafının esas tutulmasını, meselâ 5,000 liradan yukarı masraflı inşaat yerleri işçilerinin istisnasız olarak kaza sigortasına sokulmalarını istemektedirler.

3 — Sendika, inşaat işçiliğinin mahiyetinden ileri gelen ve diğer iş sahalarındaki arkadaşlarının, faydalandıkları içtimai siyaset himayesinden mahrum kalmağı gerektiren eksiklikleri, kendi ralarında içtimai muavenet teşkilâtı kurmakla telâfiye çalışıyor. Bu maksatla yine bugünlerde şu üç teşebbüs üzerinde yürünmektedir:

a. — Yardım Sandığı: inşaat işçilerinin % 90 ı İzmir ve yakınlarında oturuyor. Ancak % 10 u az ve çok uzak yerlerden inşaat mevsimlerinde İzmire gelmektedirler. İş mevsimi dışında işçiler çok sıkıntı içindedirler. Maksad, çalışma aylarında işçileri mümkün tasarrufa davet etmek, bu tasarrufu çalışılmayan aylarda yine kendilerine dağıtmaktır.

b. — İzmir işçilerinin barınma itibarile en fena, acınacak durumda olanları başkalarına mesken yapan yapı işçileridir. Bu arada kendileri de mesken yapmak için bir kooperatif tasarlıyorlar. Fakat ne hükûmet mensupları arasında, ne serbest meslek mensubu münevverler arasında, kendilerine rehberlik edenin bulunmadığını söylüyorlar. Geçen sene kendilerine yardım eden fahrî sendika müşavirini eski idare heyetinin darılması da yine idare heyetinin şikâyetleri arasındadır. Sendikacılar şimdilik kendilerine fahrî müşavirlik yapacak bir mühendis, bir avukat ve bir doktoru dört gözle beklediklerini ve tekliflerde bulunduklarını, anlatıyorlar.

c. — Yardım Sandığının ilk sermayesini teşkil etmek üzere bu sırada bir piyango hazırlanmaktadır.

4 — Sendika, inşaat işçilerine tatbik edilen vergilendirmeden şikâyet ediyor. İnşaat işçiliği en çok sınıflanmağa, zümrelenmeğe muhtaç ve elverişli bir işçiliktir. Mimar, mühendis, fen memuru, hattâ kalfa üst tabakayı teşkil edebilir. Esasen inşaat ile alâkalı bu elemanlar (Mimarlar Birliği) nin çatısı altında toplanmıştır. Boş zamanları ve kültür seviyeleri müsaade ettiği için kendi menfaatlerini çok iyi koruyorlar. Fakat kalfadan geriye doğru uzanan kısmı, umumî bir (işçi) adı

altında aynı muameleye tâbi tutmak doğru değildir. Kendileri de kendi aralarında maharet ve iş nev'i itibarile tabakaalanmaktadırlar. Fakat bu tabakalanma, işçilerin keyfine ve işverenlerin telâkkisine göre düzensiz bir şekle girmiştir. Umumî olarak işçi karnesi bulunmadığı, kalitelerin gözönüne alınmaması dolayısıyla bir işçi kendisini işverene usta diye takdim edebilir. Bu yüzden hakikî ve maharetli ustaların, ücretlerinin gelişi güzel kırılması hâdisesi vukua gelmektedir. Bu yüzden sendika, işçi karnelerinin biran evvel ihdası ile bilhassa inşaat işçileri zümresine tatbikini düşünüyor. Bu arada sendika âzalığine da karnenin bir sütununda yer verilmesi, sendika âzası olmayanlara iş verilmemesi de istenmektedir. Şöyle ki işverenler, bu tarzda bir karne sahibi olmayanlara iş vermemelidirler.

Diğer taraftan sınıflandırma ve karne noktaları gözönüne alınmadığı için hem işveren, hem de işçi kolayca vergi kaçakçılığı yapmakta, bundan hem Maliye, hem de inşaat işçileri zarar görmektedir. Sendika idarecilerinden biri, bu vesile ile asgarî ücret rejimine son derece muhtaç olduklarını, aksi takdirde kanunî himayesizlikten ve işverenlerin ustaca rekabet imkânları yaratmasından dolayı durumlarının gittikçe fenalaşacağını ileri sürüyor.

5 — Sendika bidayette 800, şimdi 204 olan âzasından, onların menfaatlerini koruma yolunda sarfettiği çalışmalara rağmen, aidat toplayamamakta, kırtasiye masraflarının bile güçlkle temin eylemektedir. Bir liradan ibaret aylık aidat, işverenlerin muhasebesi tarafından toplanması, inşaat işçiliğinin mahiyeti ve gündelik, haftalık alınması, işyeri sahiplerinin buna asla yanaşmaması... gibi sebeplerden dolayı imkânsızdır. Geriye kalan tedbir, aidat toplamağa memur arkadaşımızı işyerlerinde dolaştırmak, yahut bir müracaatta bulunan âzanın müracaat tarihine kadar aidat verip vermediğini kontrol etmekten ibarettir.

Sendika idarecilerini bugünlerde memnuniyete sevkeden bir hâdise de 10 dan fazla işçi çalıştıran işyerlerindeki sekiz saatlik çalışma dışındaki fazla saatler için % 50 nisbetinde bir ücret artımının temin edilmesidir. İnciraltında belediye tarafından yaptırılan plâj inşaatını üzerine alan müteahhidin bu nisbeti kabul etmemesine karşı İzmir İnşaat Sendikacıları, yeni teşebbüslere girişmeğe hazırlanmaktadırlar.

İzmirde bulunduğum ve Çalışma Müdürlüğünden bazı malûmat elde etmeğe çalıştığım sırada Çalışma Müdürü İsmail Beyi ziyaret eden sendika idarecilerinin, bazı işyerleri sayarak bu gibi mahallerde sekiz saati çok geçen mesai yaptırıldığını, fazla ücret verilmediğini, fazla mesainin yapılmadığının inkâra kalkışıldığını ve bir iş müfettişinin

gönderilmesini beyan edişlerine ve taleplerine şahit olmuştum. Sendika, bütün İzmirdeki inşaat yerlerini dolaşan ve âzalarının menfaatlerini himaye tedbirleri teklif eden hususî bir «iş kontrolörü» ne malik bulunmaktadır. Ancak ne resmî idarenin çok noksan elemanlı teftiş cihazı, ne de sendikanın bu işe gerçekten memur edilecek ve şüphesiz başka yerde çalışamayacağı için muayyen bir ücret ile çalıştırılacak kontrolörleri inşaat mevsimlerinde murakabe işini başaracak mahiyette değildir.

Sendikanın gördüğü hayırlı bir iş, iş ve işçi bulmayı kendi aralarında düzenleme tecrübesinde görülüyor. Yakın şehirlerden arasına sendikaya müracaat vaki olmakta, bu müracaat üzerine işçiliğine itimat edilen demirci, betoncu, mozayıkçı... gibi kalifiye işçiler gönderilmektedir. Meselâ bugünlerde Gördes'den bir marangoz ve bir boyacı istenmiş ve gönderilmiştir. Aynı iş bulma işi, sendikaya müracaat eden yeni Bulgaristan muhacirleri için de hayırlı olmakta, inşaat işçiliğinden biraz anlayanları işyerlerine yerleştirmektedir.

Nihayet sendikayı işgal eden bir mesele de, inşaat işçiliğinin mevsimî mahiyeti ile alâkalı bulunuyor. İzmir yapı işçilerinin ekseriyeti yerli işçilerdir. Bu yüzden inşaat mevsimi dışında bunların geçim imkânları çok güçleşmektedir. Tamirat ve yapıların iç inşaatı, inşaat mevsimi dışında da devam ederse bu, sendika âzaları için bahtiyarlık sayılmaktadır. Bunun dışında seyyar satıcılık, boyacılık, bir de karılarını evlerde çalıştırtma yolları kalıyor. Ancak bu çarelerle bir sonraki inşaat mevsiminin zahmetli, fakat yüze gülen başlangıcına kavuşmak çok güçlükle mümkün olmaktadır. Sendika, yukarıda bahsettiğim tasarruf sandığı teşebbüsü ile âzasının bu çok güç, zarurî olarak işsizlik doğuran devresini atlatmağı düşünmektedir.

Ancak % 10 nisbetinde işçisi, İzmir içinde olan İzmir inşaat işçilerinin, İzmir bölgesi ve daha uzaklar olmak üzere iki işçi kaynağı vardır. İzmir'e yapı amelesi gönderen İzmir bölgesine bilhassa Aydın, Davaz, Denizli, Ödemiş, Alanya dahildir. Esasen ötedenberi bu böyle idi, bugün de böyledir. İnşaat işçiliği, saydığımız ve saymadığımız şehir ve kasabaların biraz da an'anevî meşgalesidir. İçlerinden yavaş yavaş müteahhidliğe yükselme kabiliyeti taşıyanlara bile rastlanır. Sendika Başkanı Ali Aksoy, vaktiyle Alanyadan gelmiş basit bir yapı işçisinin bugün İzmir piyasasında tanınmış bir yapı müteahhidi olduğunu iftiharla ve gıpta ile hikâye ediyor. Bundan başka şimal ve şark Anadolusundan da son senelerde inşaat işçileri piyasasına bir işgücü arzedenlere sık sık rastlanmaktadır. İşçiler arasında «Kara işçilik» diye yâd edilen basit kazma, kürek ile yapılan toprak ameliyelerinde ekseriya Şarktan gelenler çalışır. Şimal Anadolusundan biraz maharet sahibi işçiler gelmekte,

gaticılar, keserciler bunların arasından çıkmaktadır. Bunların pek azı inşaat mevsimi sonunda İzmirde kalır. Büyük bir kısmı memleketlerine döner. Bunların muvakkatlik durumlarından dolayı sendika ile bir alâkaları hemen yok gibidir. Bununla beraber sendika kontrolörleri onların da derdlerine yabancı kalmamaktadırlar.

IV. — İzmir Eshot İşçileri Sendikası İstanbuldan sonra ecnebi kapitalinin geçen asırda dikkatini çeken ikinci imparatorluk şehrinin şehrinin İzmir olduğu malûmdur. Bu meyanda havagazi, elektrik, tramvay işi de ecnebi sermayesinin yatırımına mevzu teşkil etmiştir.

Son çeyrek asrın muhtelif tarihlerinde belediyeleştirilen İzmir Havagazi, Su, elektrik ve Tramvay İşletmelerine sonradan otobüs servisi de ilâve edilince bu nevi işletmelerin sayısı beşi bulmuştur. İşte bu beş işletmenin işçilerinin organizasyonuna âlem olan Eshot işçilerinin sayısı, araştırmalarımızın yapıldığı tarihte (1952 başında) 1018 i bulmaktadır. Sendika bunun yarısından biraz fazlasını sînesinde toplamakta, işçi sigortalarından elde edilen faydalar yanında, daha başka ölçülerle yapmakta olduğu hizmetlerle kendisine bağlamakta çok muvaffak olmaktadır ²⁶.

V. — İzmirin 28 işçi sendikası içinde tipik bulduklarımızdan üçü hakkında verdiğimiz bu malûmat, geri kalan 24 sendika ile tamamlamak için Mecmuanın hacmi elverişli olmadığı gibi müşahhası fazlaca göstermenin de pek lüzumlu olmadığına kaniiz. İlimde tecrübî usul, Claude Bernard'ın dediği gibi «Le cas - type» ile iktifa eder. Bizde tecrübî sosyolojinin aynı kaidesini tatbik ediyoruz.

Maamafih iş ve işçi realitesinin renkliliğini belirtmek için bir kaç sendikaya daha şöyle bir kuş bakışı bakmakla tasvirî kısma nihayet vereceğiz.

İzmir İspirto ve Şarap Tekel İşçileri Sendikası, bu nev'e dahil işçiden 211 ini kütüğünde bulunduruluyor. 1950 de kurulmuş ve şimdiye kadar işçi ücretini arttırma lehine neticelenen bir iş ihtilâfı çıkarmıştır. Fakat bu sıralarda sendikanın bünyesinde bir ikileşme görülmektedir. Filhakika geçenlerde yüz kadar işçi, kısmen birinciden ayrılmak, kısmen yeniden âza olmak suretiyle «İspirto Sanayii işçileri sendikası» nı kurmuşlardır. Sendika çevresindeki söylentilere bakılırsa bu ikileşmede «idarenin teşviki» hissedilmektedir.

1948 de kurulan Fırın İşçileri Sendikası, İzmirin 150 yi aşan fırınlarının işçilerini teşkilâtlandırmıştır. Bir tahmine göre sayısı 1500 ü bulan fırın işçilerinin dörtte beşi sendikaya kayıtlı bulunuyor. Sendikanın

26) İzmir sendikalarına ait olan ve 18 inci notta da zikredilen araştırmamızda sendikaya işgal eden başlıca meseleler hakkında etraflı malûmat verilmiştir.

kuruluşu ile uğraşmağa başladığı en mühim dâva, on işçiden fazla işçi çalıştıran fırınları İş Kaanununun şümulüne sokmak olmuştur. Sayısı, sendika idarecilerinin verdiği malûmata göre 154 olan işyerinden 11 i on işçiden fazla işçi çalıştırmaktadır. İzmir Fırın İşçileri Sendikacıları diğer işyerlerinin neden kanun nazarında işyeri olarak tanınmadığını bir türlü kabul edemiyorlar. Kaldı ki birkaç işçi ile olsun çalışan fırınların işleri, ağır iş kategorisine sokulması icap eden işlerdir.

Bu hususta Çalışma Bakanlığına vaki müracaatlarının cevaplandırılmadığından müteessir görünen sendika idarecileri, aynı zamanda sendika âzalarının aidat vermekteki alâkasızlıklarından da şikâyetçidirler. Bir idare heyeti âzası, işveren fırın sahiplerinin sendikalara kayıtlı işçiler hakkında müsait görünmediklerini, bundan kuşgulanen işçilerin de ihtiyatlı hareket ettiğini anlatmağa, bu suretle fırın işçilerini ve umumiyetle bütün diğer sendikaların âzalarını mazur göstermeğe çalışmıştır. Bir diğeri, hususî teşebbüs sahiplerinin sendikacılıktan hoşlanmamasını tabii bulmakta, fakat devlete bağlı işyerlerindeki bazı idarecilerin sendikalar ve sendikalara kaydedilme karşısında sinirlenmelerine mâna verememektedir. Beyanlarına göre bu sinirlilik, bilhassa sendika aidatlarının ücretlerinden kesilmesine birer mektupla müsaade eden işçilerin aidatlarını bu şekilde ücretlerinden keserek toptan sendikaya verme işine muhalefetle tezahür etmiştir.

Türk işçisinin sendikalaşmasında demiryollarında çalışanların hususî bir vaziyet arzettiği görülmektedir. İşveren tarafın Devlet dairesi olması demiryolları işçilerini ihtiyatlı harekete sevk ediyor. İstanbulda, Ankarada, Eskişehirde şahit olduğum bir vaziyet, (İzmir Demiryolları Sanayi İşçileri Sendikası) çevresinde de mevcuttur. Bütün faaliyetleri makul yollarla işvereni — yani Demiryolları İdaresini — yalnız içtimai siyaset tedbirlerine değil, aynı zamanda sosyal muavenet tedbirleri almağa sevk etmeğe müteveccih bulunuyor. Eski Cumhurreislerinden birine ait olan «Demir konak», bu sayede bugün (Demiryolu amelesi hastahanesi) haline gelmesi bu neviden takipler sayesinde mümkün olmuştur.

ÜÇÜNCÜ KISIM

FEDERASYON HAREKETİ

İşçi Sendikaları Birliği'nin doğuşu — Başlıca meseleler — Rehber ihtiyacı — Parti ve Sendika münasebetleri — Aidat meselesi — Teftiş ve murakabe — İşyerleri iç talimatnameleri — İkileşme hareketleri.

Böylece birkaç tipini tasvir ettiğimiz İzmir sendikaları, 1950 de bir federasyon vücade getirmek ihtiyacını hissetmişler, yahut Ankara ve

ve İstanbuldaki federatif hareketi takibe karar vermişlerdir. Bunun için birkaç sendika, İstanbul Federasyonunun statüsünü esas tutarak birleşmişlerdi. İlk pek mahdut sendikanın katıldığı Birlik bugün 17 sendikayı içine almaktadır. Geriye kalan 11 sendikanın yakında umumî kongrelerini yaparak Birliğe iltihak kararını verecekleri münferit sendika çevrelerinde söylenmektedir.

İzmirde iş ve işçi hayatı ile alâkalı resmî teşkilât bu Federasyon hareketini tam zamanında doğmuş sayıyor. Zira bu suretle sendikalarla tek elden temas imkânı hazırlanmış olacaktır. Nitekim bu sırada Grev Kanunu projesi için, tek tek sendikalarla değil, Birlik ile temasa girişilmiş bulunuyor. Bundan başka işçi ile alâkalı mevzuatın toptan gözden geçirilmesi için umumî bir Birlik toplantısının hazırlıklarına da şahit olduk.

Henüz bir senelik mazisi olan İzmir Birliği, rehber bir teşkilât olmak gayesine doğru şuurlu adımlar atmaktadır. İştirak ettiğim bir Birlik idare heyeti toplantısı bana, Türk işçisinin meslekî teşkilâtı yaşatacak enerjisi ve bilgisi hakkında sevindirici intibalar verdi. Gerek tek tek sendikalarla, gerek Federasyon ile vaki temaslar neticesinde bugün sayısı 28 olan, yarın sendika sayısı kadar sendika âza yığını itibarile de kuvvetlenmesi beklenen İzmir Birliğinin bazı «problem» lerile karşılaştım. Bir başka vesile ile bazılarına işaret ettiğim bu «mesele» lerden bir kısmına burada temas eylemeği faydalı buluyorum.

I. — Garbde gerek sendikalar, gerek kooperatifler ve diğer meslekî teşekküller başlangıçta idealist münevverlerin dâva peşinde koşma vasıtalığını yapmışlardır. Çok soiraları işçi zümreleri içinde münevverler ve şefler yetiştirmiştir. İzmir Sendikalar Birliği, bu neviden rehber ihtiyacını yakından hissetmektedir. Görüştüğümüz sendikacılar, Türk işçisinin yalnız memleket hâdiseleri karşısında değil, dünya hâdiseleri müvacehesinde de çok anlayışlı olduğunu, sendikalaşmanın millî ölçüde bir mesele teşkil eylediğini idrak etmiş münevver insanlardır. Münevverlik vasfını diplomalarla ölçen basit düşüncüyü bir tarafa bırakmanın, hattâ diplomalı olmanın bir mânada insanı münevverlikten çıkardığını düşünmenin doğru olacağını bana işaret eden insan tamamlarından birini de İzmir işçileriyle görüşmeğe borçlu olduğumuzu söylemek istiyoruz.

Buna rağmen sendikacılığın gerektirdiği hukukî ve teknik bilgi ile mücehhez olmak, işleri takip eylemek bilhassa zaman isteyen işlerdir. Türk işçisi ise, ailesile beş on saat başbaşa kalacak bir kaç huzur ânından bile mahrumdur. Nitekim kendileriyle görüştüğüm sendikacılar, hep iş saatleri dışında görüşme saati tayin etmek zorunda kalmışlardı. Bunlarla

görüürken «acaba zavallının fazla vaktini alıyor muyum? Patron tarafından azarlanmasına sebep oluyor muyum?» endişesine kapılmamak imkânsızdır.

Zamanın tasarrufunu ve boş, dolu zamanların nisbetini içtımâî tabakaların tayininde ölçü olarak kullanan sınıf sosyolojisinin, dünyanın her yerindeki işçiyi, bilhassa sanayi işçisini, kültür ve organizasyon işlerinde çalışacak kadar müsait bir zamana malik olamamak ile karakterlendirmesi yanlış değildir. Bu itibarla bugünkü durumda işçi sendikalarımızı idare eden işçiler, ancak iş saatleri dışındaki mahdud zamanlarını sendikalara hasredebilmektedirler. Beş sene içinde Türkiyenin az ve çok her tarafını ören işçi sendikası ağı, Türk işçisinin ümit verici hayatiyetini gösteren belirtilerden biridir.

Bununla beraber bu hayatiyet, sendikalarımızın rehber münevverlere ihtiyacsızlığı mânasında alınmamalıdır. Temas ettiğim sendikalardan yalnız ikisinin ücretli hukuk müşaviri bulunmaktadır.

Halbuki ideal sendikacılık bir hukuk müşaviri yanında bir iktisat müşaviri veya o vazifevi gören bir elemanı farzettirir. İzmir sendikaları bu ihtivacı şiddetle hissetmektedirler. Ancak malî bünveleri, bu neviden rehberleri ücretle tutmağa muktedir değildir. Sendikalar Birliği de bu duruma vükselememistir. Maamafih başka memleketlerde başlangıçlarda sendikacılık, daima işçi zümresi dışında avukat, iktisatçı, bilhassa muharrir olan idealist rehberler kafilesi ile gelişmiş, işçi tabakası dışında içtımâî adalet endişe ve askı ile beslenen vatandaşların hizmeti sayesinde inkişaf etmiştir. İzmir işçi sendikacılığı, maalesef bu gibi idealist yardımcılarından mahrum bulunmaktadır. Bazan kendi dâvalarını istismar edecek gavrı samimî elemanlarla karşılaşıyorlarsa da bunlara gereken cevap verdiklerini ve çevrelerinden uzaklaştırdıklarını anlatıyorlar. Bunlar ekseriya parti partizan olan kimselerdir. İzmir sendikacılarının istediği rehber münevver, partiler dışında işçiyi Allah için seven ve ona fikir ağabevliği yapan münevverdir. Bu ihtiyaç karşısında bugünkü İngiliz İsci Partisinin temeli olan ve geçen asrın ortalarında kurulan İngiliz Fabian Cemiyeti âzalarını düşünmekten, ve bir Türk Fabian Cemiyetinin doğuşunu beklemekten ve bu temenniye izhardan kendimizi alıkoyamıyoruz.

Maamafih Türk Cemiyetinin bünyesi, memur dışında bu neviden rehber münevverlerin zuhuruna müsait olmadığı için biz daha ziyade Çalışma Bakanlığının bilhassa teftiş cihazına mensup münevverlerin bu vazifeyi yapacaklarına, yapabileceklerine ve yapmaları icap ettiğine inanıyoruz. Onun içindir ki Çalışma Bakanlığına intisap edeceklerin büsbütün başka bir felsefi kültürle, büsbütün başka bir içtımâî ahlâk

endişesile, daima âdil ve güzel bir cemiyete yönelen derin bir içtimai siyaset kaygısı ile yetiştirilmeleri lâzımdır. Mevcut teftiş elemanlarını, vakit vakit teknik bilgilerinin takviyesi maksadile müfettişlik kurslarından geçirirken bu neviden bir kültür ve kaygı telkini de ihmal edilmemelidir.

II. — Türk sendikalizmi inkişaf ettikçe ortaya çıkacak ve çıkması tabii bazı meselelerle karşılaşılacaktır. Bunlardan en mühimmi gayri siyasî, meslekî olan bu teşekküller ile siyasî partilerin münasebetinde toplanmaktadır.

İzmir Birliğinin bir seneden, münferit sendikaların ise beş yıldan beri siyasî fırkalarla olan münasebetleri enteresan bir manzara gösteriyor. Bu münasebetin dünkü ve bugünkü durumu birbirinden farklıdır. D. P. nin iktidara geçmesinden evvel, İzmir sendikalarının H. P. ile olan alâkalar, yahut H. P. nin tesirleri dikkati celbedecek mahiyette idi. İzmir Tütün İşçileri Sendikasına mensup bazı âzalar, bu tesirin teberrü tarzında alınan bazı nakdî yardımlar vasıtasile tezahür ettiğini, maamafih böylece gelir kaynaklarının memnuniyet verici olduğunu, şimdi ise yalnız aidat ile iktifa mecburiyetinde kaldığını söylediler. İşçi çevrelerinde umumiyetle elde edilen intiba', siyasî partilerin kendilerini rahat bırakmalarının isabetli olacağı merkezindedir. Bu pek yerinde olan düşünce, bu sırada (yani 1951 ortalarında) adı yeni işitilen bir fırka karşısında takınılan vaziyette bariz bir surette görülüyor.

Memleketimizdeki yarım asırlık siyasî partilerin tarihi içinde sosyalist adlı ve temayüllü fırkalar, bilindiği gibi, üç devrede kendisini göstermiştir:

- I. — 1908 - 1914 devresi;
- II. — 1918 - 1923 devresi;
- III. — 1945 - 1953 devresi;

Son üçüncü devrede yedi sosyalist programlı veya öyle görünen fırka teşekkül etmiştir²⁷. Bunlardan her birinin Türk işçi sınıfı ile açık veya

27) Bu partiler şunlardır: 1) Türkiye Sosyalist Partisi, 2) Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, 3) Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, 4) Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, 5) Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi, 6) Müstakil Türk Sosyalist Partisi, 7) Demokrat İşçi Partisi. Bu hususta Dahiliye Vekâleti tarafından negredilen «Siyasî Dernekler: II» eserile Dr. T. Z. T. nin yeni intişar eden «Türkiyede Siyasî Partiler, 1952, Sf. 696» kitabı tavsiyeye değer. Bunların arasında neşriyat yolu ile faaliyet sarfeden tek sosyalist parti birincisidir. «Siyasî Mücadele ve Marxizm», «Devlet ve İnkılâp», «Demokrasi ve Sosyalizm» adlı broşürlerin arkası sıra negredilen «Grev», burada bahis mevzuu olan broşürü teşkil etmektedir.

kapalı alâkası hakkında bir araştırmaya sahip değiliz. Yalnız bu partilerden birinin kendi görüşlerini kendi zaviyesinden aydınlatıcı ve telkin edici neşriyatla işçi teşkilâtı çevrelerinde propaganda ettiği görülmüştür. İşte İzmir muhitinde anketimizi yaptığımız sıralarda, «İzmir İşçi Sendikaları Birliği» nde bu propagandanın yapılmasına ve «Birlik» tarafından gösterilen sosyal davranışa bizzat şahit olduk. Şimdi okuyucularımızı da bu şahit oluşa iştirak ettirmek istiyoruz.

Filhakika Çalışma Vekâleti tarafından D. P. nin programı gereğince hazırlanan Grev Kanunu projesinin Türkiye'deki sendikalara ve «Birlik» lerine gönderildiği ve hakkında mütalâa sorulduğu bu günlerde, yani tam zamanında Türkiye Sosyalist Partisince bir tomar halinde İzmir Sendikalar Birliğine gönderilen bu küçük broşür, iki kısımdan ibarettir. Birinci kısımda grev hakkında nazari bir bilgi verilmekte, ikinci kısımda 1936 da vaz'edilen grev yasağının kaldırılması tavsiye edilmektedir. Bu tavsiyelere göre «yalnız faşistlerin inkâr ettiği bir hak» olan grev hakkı «bütün kol ve kafa işçilerine umumî olarak teşmil edilmeli», bu «umumî» içine «memurlar» ı da sokmalı, bu hak sendikalara verilmeli, fakat «grev hakkını kullanan işçilerin yerine başka işçi kullanmak salâhiyeti işverene tanınmamalı» dır²⁸. Bu suretle «emekçiler için bir tecavüz silâhı değil, bir müdafai nefis vasıtası» olan grev hakkını elde etmek için işçilere ve sendikalarına hitap eden broşür şu şekilde devam etmektedir :

Türkiye Sosyalist Partisi :

Bütün kol ve kafa işçilerini ve bütün sendikaları bu beyannamede yazılı esaslara uygun bir grev hakkı uğruna birleşmeye ve bu yolda kanun ve nizam çerçevesi içinde devamlı, azimli, suurlu bir mücadeleye davet eder.

Programlarında grev hakkını tanımış siyasi partilerden, insan haklarının korunmasını gaye edinmiş bütün teşekküllerden, memleketimizin bütün demokrat basınından, içtimai sınıflararası eşitlik ve adalet idealine bağlı bütün namuslu vatandaşlardan Türk emekçilerinin bugüne kadar inkâr edilgelmiş olan grev hakkının kanunlaştırılması mücadelesini desteklemelerini rica eder.

Yaşasın, Türk milletinin demokratik hak ve hürriyetleri!

Yaşasın, Türkiye emekçilerinin birleşik, bölünmez, yapıcı, yaratıcı varlığı ve onun hür sendikaları!

Hükûmetçe hazırlanan Grev Kanunu projesinin sendikalara gönderildiği sırada İstanbul'daki «Türkiye Sosyalist Partisi» tarafından sendikalara yollanan bu broşür, «işverene grev hakkını kullanan işçiler yerine işçi almak hakkını vermemek» şartile grev yasağının kaldırılmasını istemesini tavsiye ediyor. İştirak etmek fırsatını bulduğum bir «İzmir Sendikaları Birliği» idare heyeti toplantısında broşür ve tavsiyesi önce

28) Bk. Grev, P. S. P. neşriyatı, 1951, Sf. 6.

şüphe, sonra istihza mevzuu olmuş, böyle bir partinin isminden ve cisminden ilk defa bilgi edinildiği konuşulmuş, nitecede «Birlik» in herhangi bir siyasî parti tarafından nasihaate muhtaç olmadığı neticesine varılmış, ayrıca İzmir işçilerinin, dolayısıyla bütün Türk işçilerinin kendi meslekî ve sınıfî menfaatlerini idrak şuuruna sahip olduklarının muhtelif vasıtalarla halk efkârına bildirilmesi kararlaştırılmıştır²⁹.

Bu beyanname, bütün Türkiye işçi sendikalarının herhangi bir parti karşısında daima takınacakları tavrın ruhunu ihtiva etmektedir. Hiç bir sendika dâvası, bu siyasî tarafsızlık kadar bir şehrin bir muntakanın ve bir memleketin işçi sendikalarını birleştirecek ve iktidara gelen partilere karşı kuvvetli kalacak mahiyette değildir.

III. — Partilerin tesirini ve dolayısıyla açık ve kapalı çeşitli malî yardımlarını kabul etmeyen sendikalar, yegâne gelir kaynağı olarak âza aidatı ile kalacaklardır. Fakat memleketimizdeki bütün meslek teşekküllerinin müşterek derdi olan «aidat toplama» işi, sendikalar için daha mühim bir meselenin zeminini teşkil etmektedir. Bütün İzmir sendikaları, derd soranlara en başta bu noktadan bahsediyorlar. En ideal vaziyetin herkesin aidatını sendikasına muntazam olarak yatırması pek enderdir ve bazı şartlara, belki âza bakımından haklı sebeplere bağlıdır. Aidat toplamadan yegâne memnun olan İzmir «Tütün ve Mensucat İşçileri Sendikaları» nın — İzmirin eskiden «Cemiyet» şeklinde mevcut olan bu iki organizasyonunun — memnuniyet verici bir içtimai ve sıhhi yardım

29) Bk. Yeni Asır Gazetesi, İzmir, 22.8.1951; Keza Bk. İçtimai Siyaset Konferansları, 1952, Cilt: 5, Sf. 21. Türkiyedeki parti ve sendika münasebetlerinin tarihini yarın tetkik edecek olanlara faydası olur düşüncesiyle İzmir «Birlik» ince nesredilen mukabil beyannameyi buraya aynen alıyoruz:

«5018 sayılı kanun hükümlerine göre teşekkül eden işçi sendikaları gayr-ı siyasî ve millî birer teşekkül olup müşterek menfaatlarını ve müşterek haklarını ve millî menfaatlarımızı korumayı gaye ve amaç tutmakta iken ne gariptir ki bir siyasî partinin işçilerin ne yolda grev yapması lâzım geldiğini ve grev kanununun nasıl yapılacağını gösterir mahiyette siyasî maksada matuf olarak tertiplenmiş olan bürokratlarını işçi sendikalarına gönderip gâya yol göstermeğe yeltendiği görülmüştür.

Bu münasebetle şunu açıklamak ihtiyacındayız ki Türk işçisi hiç bir siyasî maksadın âleti ve hiç bir siyasî entrikanın oyuncağı olacak kadar küçülmemiş ve küçülmiyecektir ve işçi sendikalarının hiç bir kimsenin yol göstermesine ihtiyacı yoktur. Çünkü onlar yürüyeceği yolu rahmetli Atatürk'ten teslim almış ve ebediyen bu yolun yolcusu olarak kalmayı ant içmiş bulunmaktadırlar. Bir takım mülâhazalarla işçi sendikalarına siyaset sokmak ve maksatlarını gerçekleştirmek isteyenler bu yoldaki gayretlerin akim kalacağını, ve bu şekildeki gayretlerle kanuna karşı, işçi vatandaşlarımıza karşı, millete karşı affolunmayacak günah işlemiş olacaklarını sayın gazeteniz vasıtasıyla hatırlatılmasını nazife biliriz.»

teşkilâtı vardır. Bundan faydalanmak için, faydalanma anına kadar olan zamanın taahhütlerinin ifa edilmesi lâzımdır. İzmirin tütün ve mensucat işçileri arasında bir çeyrek asırlık aidat verme an'anesi yerleşmiş, bu an'aneye sahip organizasyon da aidat verenin el ile tutulur ihtiyaçlarını karşılamasını bilmiştir.

Bu nokta, aidat işinde sendika âzalarını sendika ile alâkadar etmenin yegâne yolunu göstermek itibarile ders vericidir. Henüz yeni teessüs eden sendikalarda ise içtimai ve sıhhi yardım işi organize edilmediğinden, daha doğrusu İşçi Sigortaları çeşitli kollarile bu işi temine başladığından işçi ile sendikasını maddi bağ ile birbirine bağlayan bu bağ üzerinde düşünmek ehemmiyetini pek muhafaza etmiyor. Yalnız bir imkân ve bir zaruret var: Devletin eli, ancak işçinin şahsına uzanıyor. Halbuki işçinin aile efradı yardımından mahrumdur. Binaenaleyh işçi sendikaları bu şekilde işçiyi aile çevresi ile gözönüne alırsa âzasını kendisine bağlayacak çalışma imkânlarını bulmuş olur. Nitekim yukarıda bahsettiğim eski sendikalar-dan İzmir Tütün İşçileri ve İzmir Mensucat İşçileri Sendikaları bu yol üzerinde yürüyen ve muvaffak olan sendikalarındandır. Yeni sendikalar arasında Eshot Sendikasının da muvaffak olmağa gayret ettiğini anlatmıştık.

İzmir sendika idarecilerinin üzerinde durdukları asıl nokta, işçilerin muvafakati alındıktan sonra ücretlerinden aidat kesilmesine bir çok işyerleri tarafından imkân verilmesi ve bunun kendilerini taciz eden bir angarya telâkki edilmesi ve müracaatların reddolunmasıdır. Bazı sendikacılar, işyerlerine çalıştırdıkları işçilerden sendika âzası olanların aidatlarını kesip toplama ve toptan sendikaya verme mükellefiyetinin yüklenmesini istemektedirler. İddialarına göre bazı işverenler, bunu yapmaktadırlar. Mesele, bir işverenin bu yerinde takdirini ve hareketini bütün işyerlerine teşmil etmektir. Sendika âzası olan ve ücretlerinden sendika taahhüdünün kesilmesine muvafakat eden âza bahis mevzuu olduğuna göre işin içinde işverenin sendika hesabına istismar edilmesi gibi herhangi bir mesele de mevcut olamayacaktır.

Yalnız sendikalar için değil, umumiyetle meslekî teşekküller için bahis mevzuu olan bu meselede âzanın teşekkülün mânası hakkında sahip olacağı bir «idrak» in büyük hissesi vardır. Teşekküle bağlılığı, binnetice aidat vermeği, hastalık, ihtiyaç ve felâket ânlarında değil, bu ânların gayri ânlarda bir içtimai itiyat haline kalbetmek ve bunu aile ve mektep terbiyeleriyle kuvvetli bir telkin mevzuu yapmak lâzımdır.

IV. — İzmir sendikacılarının ileri sürdükleri umumî meselelerden biri mürakabe ve teftiş mekanizmasının eksikliğidir. Bu eksiklik işyerleri

kadar sendikalar için de varittir. Çalışma Baakanlığının murakabesinin yekden işçi sendikaları şeflerince iyi karşılanmayacağı zannedilir. Fakat benim İzmirde kendilerile temas ettiğim sendika idarecileri çevresinde «hatalarımız olabilir, yol gösterebilir!» denmekte ve bu suretle murakabeye ait mevzuat takdir edilmektedir. Bir başka idareci çevre, Türk işçisinin ve organizasyonun tam mânasıyle teşkilâtlandığı âna kadar bu neviden bir murakabenin ve teftişin zarureti üzerinde durmaktadır.

Fakat bu zaruret, işyerlerinin teftişi bahis mevzuu olduğu zaman çok daha şiddetle kendisini hissettirmektedir.

Hülâsa iş hayatının teftiş ve işçi organizasyonunun murakabesi işi, Çalışma Müdürlüğü mümessillerinin kabul ettikleri fakat kadrosuzluk yüzünden karşılanmayan çok noksan bir teftiş mekanizmasına bırakılmıştır. Bazıları teftiş elemanının azlığını hiç değilse müfettişlerin işyerlerini kolayca görmelerini temin edecek bir nakil vasıtası ihtiyacından bahsetmektedirler.

Gerek sendikalar, gerek işyerlerinin teftişi işi ile vazifelendirilen elemanların vakit vakit meslekî bilgi edinmeleri bazı münevver sendika şefleri tarafından ileri sürülmüştür. Esasında çok doğru olan bu fikir, Çalışma Vekâletinin kurulduğu ilk senelerde bir «İş Müfettişleri Kursu» açmakla kısmen karşılanmıştı. Memleketin bir kaç mintakasında bu neviden kurslar tertibi, yalnız teftiş elemanları için değil, aynı zamanda sendika idarecileri, hattâ iş ve işçi realitesi ile yakından temasları icap eden ilim ve idare mensupları için de faydalı olabilir.

V. — İzmir sendikacıları, işyerlerinin iç talimatnameleri için bir çok haklı mütalâalar ileri sürmektedirler. Hemen hepsinin vasıl olduğu şu bir kaç neticelerden bazıları şunlardır :

- a. — İç talimatnameleri prensipleri, Sendikalar Kanununun ilânından çok evvelki geri zihniyeti aksettirir.
- b. — Bunların çoğu eskidir ve yeni şartlara çok yabancıdır.
- c. — İçlerinden tadil edilenleri ise de eskiye rahmet okutacak şekilde şiddet zihniyeti tasır.

Bu son nokta, beş sene içinde doğup gelişen Türk sendikacılığını gerçekten müteessir edecek mahiyettedir. Devlete ait işyerleri de dahil olmak üzere hemen hemen bütün işyerleri, işçilerinin sendikalarile alâkadarlığını hoş görmemektedir. Serbest işyerlerinin bu hoş görmemezliklerini tabii karşılayabiliriz. Hattâ bunun böyle olması, biraz da Türk işveren sendikacılığı ile Türk işçi sendikalizmini kuvvetlendirmesi, iki

menfaat zümresinin derinliğine şuur kazanması namına temenni bile edilebilir. Lâkin Devlete ait işyerlerinde veya iktisadî Devlet teşekküllerinde çalışan işçilerin idare edenden ancak muavenet ve yardım görmesi gerekir. Zira bir başka yerde ileri sürdüğüm gibi, bugünkü içtimai siyaset, iktisadî vazifeleri gittikçe artan Devlete biri müteşebbis, öteki nâzım devlet olan iki şahsiyet yüklemektedir.

Mesele şu veya bu hususî, resmî veya yarı resmî işverenin işçiye sempatik veya antipatik davranışını öğretmek, sempati varsa takdir, antipatisi varsa tadil çarelerine başvurmak değildir. Dâva, Türk işçisinin teşkilâtlanmasını kolaylaştırmakta toplanıyor. Bu teşkilâtlanma, yalnız sınıfî ve zümrevî bakımdan değil, içtimai ve millî noktadan da mühimdir. Bu yüzden sendikalra kayıtlı olmanın, herhangi bir işveren tarafından kötü görülmesi, dolambacı yollardan ve şüphesiz mevzuata uygun şekilde işçinin işinden çıkarılması, her halde içtimai politikamızın parmak basacağı mühim bir mesele olsa gerektir.

VI. — Beş senelik ömrü olan işçi sendikalarımızda bazan görülmekte olan ayrılık ve ikileşme, üçleşme hareketlerine, maalesef İzmir sendikacılığında da rastlanıyor. Bunun iç sebeplerinden biri işveren müesseselerinin, «hâkim olmak için parçalamak» siyasetinde bulunanlar vardır. Esasen Sendikalar Kanunu da sanki bu imkânı hazırlıyor! İkileşmeye sebep olan hâdiselerden biri de, herhangi bir sebepten dolayı sendikalardan çıkarılan âzaların hissî davranışlarında mündemiçtir. İzmir sendikacılarından bu sebeple alâkalı bir kaç müşahhas halin hikâyesini teessürle dinledim. Kendilerinin bu hususta ne gibi bir çare düşündüklerini sormaklığım üzerine aldığım cevapların hülâsası, üzerinde durulacak sendikacılık meselelerimiz arasına sokulmağa değer. İzmir sendikacılarına göre Türk işçisinin tesanût şuuru henüz kemalini bulmaktadır. Bu halden bilhassa hususî işveren yerleri istifade ediyorlar. Bu tesanût şuurunun tam surette hasıl olması ânına kadar Sendikalar Kanununun «bir şehirde aynı iş nev'ine giren işyerlerinde çalışanlara yalnız bir sendika etrafında toplanma mecburiyetini tahmil edecek şekilde tadili» arzusu ileri sürülmektedir.

İzmir sendikacılarının hâdiselerin zoru karşısında benimsedikleri bu fikrin ne nisbette demokratik bir iş hukuku ile uzlaşabileceği başlı başına bir mesele teşkil edebilir. Biz bir müşahedeci ve anketçi sıfatı ile İzmir mintakasından görülen bazı ikileşmelerin işçilerimize böyle bir fikri haklı olarak telkin ettiğini de söylemek mecburiyetindeyiz.

N E T İ C E

İzmirdeki işçi sendikaları realitesini, içindeki problemlerden bazılarile aksettirmeğe çalışan bu monografi, yalnız tasvirî mahiyettedir. Ondan bazı hükümler çıkarma işini biz Türk iş hukuku ve içtimai siyaset mensuplarına bırakıyoruz. Yalnız bu tasvirlerden birine bir daha işaret edeceğiz: Türk sendikacılığı, mevzuun hem bilgisine hem kültürüne, hem de seviyesine sahip şeflere son derece muhtaç bulunmaktadır. Bu ihtiyaç, nasıl karşılanabilir? Hukukî, iktisadî ve içtimai müşavere ihtiyacı, İzmir sendikaları çevresinde şiddetle hissediliyor. Fakat sendikalarımızın mali durumu, iş hukuku, ücret ve çalışma meseleleri, tahkim, teşkilât işleri sahasında hizmeti ödenen elemanlar kullanmağa müsait değildir. Buna mukabil işverenler, münferit olarak veya yeni başlayan işveren sendikalarile bu ihtiyaçları tatmin edecek vaziyettedirler. Monografimize, mevcudiyetini ve gerginliğini yerinde müşahade ve hisseylediğimiz böyle bir ihtiyaç şiddetine işaret etmekle nihayet veriyoruz.

Türk çalışma hayatının sosyolojisi için yaptığımız bu denemenin bir saiki de dünya ölçüsünde mühim bir hareket olması lâzım gelen «Türkiye İşçi Konfederasyonu hareketi» nin neden İzmir'de ilân edilmesi sualine cevap vermek idi. Görülüyor ki objektif bir tasvirini yapmağa çalıştığımız bir kısım İzmir sendikaları, teşkil ettikleri çevrenin dinamizmi itibarıyla 1952 yılı içinde «Türk İşçi Sendikaları Konfederasyonu hareketi» nin ilânı için İstanbul'dan başka bir yer arayanların neden İzmir'i tercih ettiklerini izaha kâfi gelmektedir. İzmir, Türk içtimai siyaseti tarihinde böyle bir «ilân» işine sahne olmak ile şerefli bir tarihî hâdiseye adını vermiş olduğu için iftihar edebilir. Kendi çevresinde ilân edilen konfederasyonun gelişme ve serpilmesi için de gayret sarfetmesi iyi bir doğuma vasıtası olan İzmir sendikalarıyla «Birliği» nden beklenmektedir.

Fındıkoğlu Z. Fahri